

Grad izvan grada

Štrkalj, Franka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:598107>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

GRAD IZVAN GRADA: ODNOS GRADSKE JEZGRE I
MODERNISTIČKE ARHITEKTURE U ŠIBENIKU NAKON
DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Franka Štrkalj

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, red. prof.

ZAGREB, 2023.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

GRAD IZVAN GRADA: ODNOS GRADSKJE JEZGRE I MODERNISTIČKE ARHITEKTURE U ŠIBENIKU NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

The city outside the city: the interrelation between the historic center and modernist
architecture in Šibenik after World War II

Franka Štrkalj

SAŽETAK

Šibenik je srednjovjekovni grad smješten u prirodnom zaljevu na ušću rijeke Krke u Jadransko more. Tijekom posljednjih nekoliko godina prometnuo se u kulturno središte Dalmacije, prvenstveno zahvaljujući velikom angažmanu u smjeru iskorištavanja europskih fondova u svrhu revitalizacije povijesne baštine. Ovaj će diplomski rad nastojati skrenuti pozornost na noviji dio šibenske arhitektonske povijesti – onaj koji se nalazi na margini interesa istraživača, posjetitelja, ali i samih njegovih stanovnika. Riječ o primjerima arhitekture modernizma nastale u vremenu neposredno nakon Drugoga svjetskog rata koja je obilježila procese industrijalizacije, dovodeći do širenja grada u jugoistočnom smjeru, prvenstveno u četvrtima Baldekin i Križ. Cilj rada je prikazati ključne pojedince, udruženja i projektantska poduzeća koja su oblikovala Šibenik u poslijeratno doba, kao i skrenuti pažnju na vrijednosti koje se u tim cjelinama ističu, a koje još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri istražene i valorizirane. Do tih će se zaključaka doći analizom povijesnog konteksta koji prethodi spomenutom razdoblju sve do direktnog uvida u današnje stanje građevina koje su postale svojevrsan simbol spomenutih četvrti i do danas predstavljaju njihove neodvojive elemente. Time će se nastojati odgovoriti na pitanje postoji li, iz današnje perspektive, svojevrsna poveznica između struktura povijesnog središta i modernističkih rješenja koja su od sredine prošloga stoljeća zauvijek izmijenila njegove vizure.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 47 stranica i 23 reprodukcije. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: arhitektura modernizma, Dragan Boltar, Ivan Vitić, kamen, poslijeratna arhitektura, Šibenik, širenje grada, urbanizam, konzervacija

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, red. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Ocjenjivači: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, red. prof., dr. sc. Franko Ćorić, izv. prof., dr. sc. Marko Špikić, red. prof.

Datum prijave rada: 20. siječnja 2021.

Datum predaje rada: 15. rujna 2023.

Datum obrane rada: 26. rujna 2023.

Ocjena: 5

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Franka Štrkalj, diplomantica na Istraživačkom smjeru – Konzervatorski modul na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom »Grad izvan grada: Odnos gradske jezgre i modernističke arhitekture u Šibeniku nakon drugoga svjetskog rata« rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 15. rujna 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. RAZDOBLJE PRIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA.....	5
2.1. Ante Šupuk i doba modernizacije.....	5
2.2. Bombardiranje Šibenika i porušeni objekti nakon Drugoga svjetskog rata.....	6
3. PRVA POSLIJERATNA ZBIVANJA.....	8
3.1. Čišćenje ruševina.....	8
3.2. Dragan Boltar u Šibeniku.....	11
3.3. Proces industrijalizacije i paleotehnička paradigma.....	17
4. IZGRADNJA I NJEZINO ZNAČENJE	18
4.1. Realizirane građevine.....	18
4.2. Vitićeva ostavština u kontekstu stambene arhitekture.....	23
4.3. Vesanovićeви neboderi.....	26
5. DANAŠNJE STANJE ŠIBENSKOG MODERNIZMA.....	29
5.1. Današnji izgled i pitanje kolektivne svijesti.....	29
5.2. Odnos starog i novog.....	33
6. ZAKLJUČAK.....	40
POPIS LITERATURE.....	43
POPIS SLIKOVNIH PRILOGA.....	44
POPIS ARHIVSKIH IZVORA.....	46
POPIS INTERNETSKIH IZVORA.....	46
SUMMARY.....	47

1. UVOD

Bilo da su njegovim građanima postali rođenjem, životom među njegovim ulicama ili ljubavlju, Šibenčani će nerijetko među glavne odrednice u pokušaju određivanja vlastitog identiteta s posebnom iskrom u očima istaknuti upravo svoj grad. Definirati grad znanstvenim rječnikom jednostavno je i jasno, ali nekada se zalazak u poetične književne retke čini prikladnijim odabirom za opis tako složene i često nedokučive strukture. Gradu je jednu od najljepših posveta tako ispisao talijanski književnik Italo Calvino, kreirajući svojevrsni katalog *Nevidljivih gradova* 1972. godine. U njemu spominje kako za dolazak do tražene luke *katkada dostaje procijep otvoren usred neskladna krajolika, pojava svjetla u magli, razgovor dvojice prolaznika koji se susreću u vrevi*.¹

Neskladan krajolik o kojem piše Calvino jednako je važan segment koji grad čini gradom kao i onaj skladan i možda se upravo u takvim, na prvi pogled, neprivlačnim predjelima, kriju neke od njegovih najvažnijih osobitosti. Pitanje grada toliko je često povezano s pitanjem identiteta njegovih stanovnika, ali što kada bi se isto pitanje postavilo gradu samom? Koje bi to odrednice, uz, nedvojbeno, ljude koji su tu da mu udahnu život, činile temelj za identitet grada kao cjeline? Odgovor na to pitanje zasigurno bismo najprije mogli pronaći u arhitekturi – fizičkim čvrstim činjenicama u betonu i kamenu, kako ih naziva Grgo Gamulin². Nositeljice identiteta suvremenog Šibenika svakako su njegove četiri utvrde koje su ga nekad štatile od ratnih opasnosti, a danas su simbol njegovog kulturnog razvoja i, unatoč ponekoj konzervatorskoj primjedbi, izniman pokazatelj kako povijesna baština može zaživjeti u novoj ulozi i tako pozitivno utjecati na kvalitetu života stanovnika i posjetitelja određenog mjesta, ali i formirati njegov novi, suvremeni identitet. Najblistavija identitetska odrednica Šibenika ipak je njegova prva UNESCO-ovom zaštitom ovjenčana znamenitost – Katedrala sv. Jakova koja svojom impresivnom kamenom kupolom dominira vizurom povijesne jezgre i podsjeća na dovitljivost i umijeće nekoliko velikih majstora petnaestog i šesnaestog stoljeća.

Staro je gradsko središte puno kamenih ulica, zvonika, klesanih grbova i drugih detalja koje bi se lako moglo povezati s pitanjem gradskog identiteta, ali posebno je zanimljivo zapitati se gdje su u ovoj raspravi smještene sve one cjeline koje su mlađim generacijama jednako neodvojive od pojma grada jer na svojim temeljima čvrsto stoje već desetljećima. Nalazi li se

¹ Italo Calvino, *Nevidljivi gradovi*, Ceres, Zagreb, 2008., str. 141.

² Vidi u: Grgo Gamulin, *Arhitektura u regiji*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1967., str. 81.

čuveni *duh mjesta* isključivo unutar nekadašnjih kamenih gradskih zidina ili se i on, poput nekog svojevrsnog tihog stanovnika, kreće u novim smjerovima koje zahtijeva suvremeni život? Naslov ovog rada proizišao je iz sintagme *van grada* kojom se nekada označavalo područje izvan gradskih zidina pa tako i službeni naziv crkve nasuprot današnjoj Poljani – glavnom gradskom trgu – glasi Crkva Gospe van grada, dok će Šibenčani za predio koji je okružuje i dalje najčešće koristiti naziv *Vanjski*. Rušenjem gradskih zidina u drugoj polovini 19. stoljeća – osim što se još jednom potvrdilo za to razdoblje karakteristično neshvaćanje povijesne vrijednosti građevina – otvoren je put širenja grada u novim smjerovima prema predjelima koji su dotad bili ruralnog karaktera, sa stanovništvom koje se pretežito bavilo obradom zemlje. Konkretno promjene i veliki građevinski pothvati dogodit će se nakon oporavka od razornih napada koje je Šibenik pretrpio u Drugom svjetskom ratu, nakon kojih se ozbiljnije pristupilo novoj organizaciji stambenih cjelina, uvelike uvjetovanoj procesima industrijalizacije sredinom 20. stoljeća.

Ovaj će se rad usredotočiti na vremenski okvir prvih nekoliko desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata te nastojati na trenutak skrenuti pozornost na nove urbane cjeline smještene *van grada* koje često, baš poput svoje lokacije u odnosu na povijesnu jezgru, ostaju izvan polja interesa pisanih i istraživačkih radova o šibenskoj arhitekturi. Tu se podjednako kriju kako motivacija, tako i poteškoće pri istraživanju dokumenata koji svjedoče o genezi pojedinih stambenih cjelina jer su u šibenskim arhivima i dalje poprilično nepregledno pospremljeni i neoznačeni. Teorijski kao i kritički tekstovi također nisu nastajali u zavidnom broju, uspoređujući ga s količinom pisanih materijala o, primjerice, spomenicima povijesne jezgre. Najznačajnijim se usko povezanim materijalima pokazuju radovi šibenskog teoretičara Ivice Poljička koji naglasak stavlja na sociološki aspekt šibenskog urbanizma, monografija Ive Šprljana o najvažnijim građevinskim poduzećima aktivnima u spomenutom razdoblju, ali i niz tekstova različitih autora u časopisima *Arhitektura* te *Čovjek i prostor*. Od iznimne važnosti bila su i pretraživanja Državnog arhiva u Šibeniku s konkretnim dokumentima nastalim upravo u vrijeme same izgradnje kao i istraživanje građe Hrvatskog muzeja arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u kojemu se čuvaju najznačajniji dokumenti urbanističkog planiranja poslijeratnog Šibenika, autora Dragana Boltara. Poglavlja u nastavku tako će prikazati elemente šibenske povijesti koji neposredno prethode središnjem periodu ovog istraživanja, ali i istaknuti koji su pojedinci i udruženja svojim idejama i aktivnošću obilježili prva poratna desetljeća. Prikazano će biti nekoliko najzanimljivijih pojedinačnih stambenih primjera, kao i mogu li se ili ne pronaći svojevrsne poveznice novih struktura s povijesnim

središtem grada te gdje se realizacije vizija tadašnjih arhitekata, urbanista i građevinara nalaze danas kada se neki od njih već bez razmišljanja mogu svrstati među spomenike vrijedne dublje analize i valorizacije.

Slika 1 Plan suvremenog Šibenika s označenom povijesnim središtem te dijelovima u kojima se stambena izgradnja razvija u prvim poratnim desetljećima

Grad Šibenik leži amfiteatralno oko Šibenskoga zaljeva (jedna od najboljih jadranskih prirodnih luka), na brežuljcima brda Trtar, nedaleko od utoka Krke u more. Sa Zadrom na sjeverozapadu i Splitom na jugoistoku povezan je Jadranskom magistralom, autocestom i željezničkom prugom. Trajektnim vezama povezan je sa šibenskim otocima (Prvić, Zlarin, Žirje, Kaprije, Obonjan). U Šibeniku je sredinom 19. st. živjelo oko 6700 stanovnika, a nakon Drugog svjetskoga rata nastavio se brz demografski razvoj grada. Današnja je industrijska proizvodnja znatno smanjena u odnosu na razdoblje prije Domovinskoga rata, kada je u gradu bila razvijena obojena metalurgija (aluminij), preradba polimernih materijala, tekstilna, prehrambena industrija. Razvoj turizma temelji se na kulturnoj baštini, kupalištima i obližnjim nacionalnim parkovima Krka i Kornati. Arheološki ostatci iz prapovijesti i antike nađeni su na

položaju Sv. Ane (danas gradsko groblje), a iz ranoga srednjega vijeka na položaju Gospe van Grada.³

Od 12. stoljeća postojala su tri srednjovjekovna gradska naselja koja su do danas zadržala svoje tlocrtno-prostorne i graditeljske posebnosti: na zapadu Dolac (početci gradske luke i budućega gusarskog uporišta), na sjeveru Gorica (rustične građevine za potrebe poljodjelskoga stanovništva) te patricijski Grad, jasne urbanističke sheme i vrijednih arhitektonskih ostvarenja. Gradske su utvrde iz najstarijega doba očuvane djelomice; zidine su u više navrata bile popravljane i proširivane. Grad se s mora branio renesansnom tvrđavom sv. Nikole (od 2017. na UNESCO-ovu popisu svjetske kulturne baštine, kao dio Obrambenih sustava Republike Venecije u razdoblju od 16. do 17. stoljeća). Povrh grada nalaze se tvrđave Barone i Sv. Ivan, sagrađene u doba Kandijskoga rata (17. st.).⁴

Gore prikazan plan suvremenog grada omogućuje vizualizaciju povijesnog središta kao i niza stambenih cjelina čija se izgradnja vezuje uz razdoblje prvih poratnih desetljeća o kojima će u nastavku rada biti riječ.

³ Šibenik. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59500> (Pregledano: 10. rujna, 2023.)

⁴ Isto.

2. RAZDOBLJE PRIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA

2.1. Ante Šupuk i doba modernizacije

Burnom dvadesetom stoljećem prethodilo je za Šibenik iznimno plodno razdoblje razvoja koje se odvijalo u vremenu narodnjačke općinske vlasti s gradonačelnikom Antom Šupukom na čelu koji je tu funkciju obnašao od 1873. do 1903. godine. Riječ je o prijelomnom trenutku šibenske povijesti, o kojem opširno piše Jagoda Marković, opisujući ga kao doba modernizacije kada je Šibenik politički i kulturno mogao stajati uz bok brojnim razvijenijim europskim gradovima.⁵ Šupukovu upravu možda najvećim dijelom obilježio je iznimno ambiciozan projekt najsuvremenijeg energetskeg sustava u Dalmaciji na slapovima rijeke Krke, u području prijenosa i distribucije izmjenične struje, što je znatno utjecalo i na gradsko područje koje 1895. postaje prvo u Monarhiji osvjetljeno električnom energijom. Slika grada doživljava brojne promjene u smjeru što boljeg iskorištavanja potencijala njegova povoljnog geografskog smještaja. Ovo razdoblje obuhvaća posljednjih tridesetak godina devetnaestog stoljeća, a Šibeniku je donijelo željezničku povezanost sa zaleđem, gradnju prvog vodovoda, suvremeni kanalizacijski sustav, restrukturiranje obale, izgradnju paviljonskog sklopa nove bolnice, izgradnju novih tvornica, modernizaciju brojnih manufaktura i ostale pojedinosti koje su Šibenik na prijelazu stoljeća svrstale među gradove najprogresivnijeg napretka u široj regiji.⁶

Upravo je kroz do tad nezapamćenu izgradnju grada njegov privredni i urbani uspon bio najizraženiji, a glavni arhitekt gradnje u Šibeniku bio je inženjer Vjekoslav Luigi Meichsner (1847.–1916.) koji je radio na gotovo svim spomenutim projektima od najvećeg urbanističkog značenja. Prvenstveno je on bio ključan Šupukov suradnik u urbanističkim ostvarenjima modernoga grada, a u tekstu objavljenom u časopisu *Čovjek i prostor* 1997. godine Ivo Šprljan naglašava kako ta impresivna faza šibenskog razvoja s prijelaza 19. na 20. stoljeće kao i značenje arhitekta Meichsnera još uvijek nisu dovoljno valorizirani, iako ovaj inovator potpisuje cijeli niz najvažnijih navedenih projekata u gradu, od hidroelektrane i vodovoda do proširenja luke, popločavanja grada, uređenja novog gradskog perivoja i drugih.⁷

⁵ Vidi u: Jagoda Marković, *Šibenik u doba modernizacije*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb – Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2009., str. 108.

⁶ Isto, str. 94.

⁷ Vidi u: Ivo Šprljan, »Sjećanje na sretan graditeljski početak«, u: *Čovjek i prostor* 514-515, 1997., str. 56.

Gradonačelnik Šupuk ostao je do danas ključna vizionarska figura procvata gradnje i preobražaja grada, a njegovom je smrću 1904. godine završena najsajnija graditeljska faza u Šibeniku u proteklih stotinu i pedeset godina.⁸

Nadolazeća ratna desetljeća donijela su Šibeniku stagnaciju u graditeljskim aktivnostima, a do sredine dvadesetih godina 20. stoljeća gotovo da nije podignuta nijedna stambena zgrada.⁹

2.2. Bombardiranje Šibenika i porušeni objekti nakon Drugoga svjetskog rata

Na vizuru grada prve polovine dvadesetoga stoljeća ipak su najveći utjecaj imali događaji iz 1940-ih godina o kojima detaljno piše Marica Karakaš Obradov, opisujući situaciju u Šibeniku u kontekstu angloameričkih bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Ona su gradu donijela ogromne štete, a stanovništvo dovela do neimaštine i bijega kao jedine mogućnosti za preživljavanje. Njemačka vojska ušla je u Šibenik u rujnu 1943. godine, a već su tada građanima prezentirane mjere zaštite od savezničkih zračnih napada. Predviđanja o bombardiranju obistinila su se dva mjeseca kasnije kada je u prvom napadu pogođena i šibenska bolnica koja je do kraja napada ostala značajno oštećena, kao i niz drugih objekata i spomenika iznimne vrijednosti.¹⁰

Razorni zračni napadi Šibenika nastavili su se i u nadolazećim mjesecima, a grad je proživljavao razdoblja bombardiranja sve do kraja listopada 1944. godine. Gotovo sve stanovništvo napustilo je gradsku jezgru i bježalo u okolna mjesta poput Srime i Zatona, a stanje u gradu bilo je veoma loše. Zbog učestalih bombardiranja na snazi su bile rigorozne mjere zbog kojih u samom gradu nije bilo hrane, a pljačkaši su pustošili stotine uništenih kuća.¹¹ Iako bi se svaki oblik ratovanja trebao okarakterizirati kao nečovječan, uništavanje bolnice i područja oko katedrale osuđivani su kao posebno nepotrebne i okrutne akcije. Na takav način može se opisati i cjelokupno savezničko bombardiranje Šibenika – napadi su se usmjeravali na područje bolnice, ribarske četvrti Mandalina s napuštenim vojnim objektima te stanovništvom koje pretežito čine ribari i težaci kao i luke u kojoj ratnih brodova nije bilo. Samim time, zaključuje se da bombardiranje Šibenika nije imalo nikakvo veće značenje u

⁸ Ivo Šprljan, *Izgradnja 1945. – 1995.*, Kačić, Šibenik, 1995., str. 4.

⁹ Isto, str. 4.

¹⁰ Vidi u: Marica Karakaš Obradov, »Savezničko bombardiranje Šibenika u Drugome svjetskom ratu«, u: *Časopis za suvremenu povijest* 40/3, 2008., str. 885.

¹¹ Isto, str. 888.

vojnomo smislu te se mođe ustanoviti da je njegova svrha bila pretežno propagandne prirode.¹² Do kraja napada Šibenik je bombardiran 37 puta, uništeno je 170, a oštećeno 650 stambenih, kao i deseci javnih i gospodarskih objekata.¹³ Među njima su i neki od ključnih elemenata gradskog identiteta poput Gradske lođe kao jednog od najvažnijih primjera renesansnih ostvarenja na ovim prostorima, te sakristije Katedrale sv. Jakova, ali i veliki broj drugih objekata kao što su već spomenuta bolnica, gradski perivoj, crkve i samostani, škole, željeznice i drugi. Iako šibenska jezgra, ponajviše zahvaljujući položaju i formi svoje luke, nije bila porušena u jednako velikoj mjeri kao, primjerice, zadarska, prilike 1940-ih godina znatno su utjecale na lice grada, a probijanje kroz ruševine te njihovo raščišćavanje i obnova obilježili su period koji je trajao gotovo dvadeset godina.¹⁴

¹² Vidi u: Isto., str. 887.

¹³ Vidi u: Karakaš Obradov, 2008., str. 893.

¹⁴ Vidi u: Ivica Poljićak, »Glavna obilježja urbane preobrazbe Šibenika u razdoblju 1945.–1990.«, u: *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* 9 / 1-2, 2015., str. 71.

3. PRVA POSLIJERATNA ZBIVANJA

3.1. Čišćenje ruševina

Šibenik je oslobođen 3. studenog 1944. godine, a već je i za samih napada njemačka vojska uključivala stanovništvo koje bi zatekla na ulicama u čišćenje ruševina kojih je povijesni centar grada bio pun.¹⁵ O tome kako su čišćenja grada izgledala u godinama nakon oslobođenja pišu i lokalne novine *Šibenski list*, kao i *Slobodna Dalmacija* u kojoj se u članku iz ožujka 1946. godine opisuje, primjerice, loše stanje parka Šubićevac koji je uvelike porušen u savezničkim napadima, a koji je nekolicina građana unutar deset dana zajedničkim snagama očistila od razbacanog kamenja, kao i prikupila sjeme za obnovu šume koju su okupatori posjekli.¹⁶ Iako je najviše stradala povijesna gradska jezgra, u istome članku navode se i aktivnosti građana po ostalim gradskim četvrtima, do tada još ruralnog karaktera, poput Škopinca na sjeveroistočnom dijelu grada, između Varoši i Baldekina, čije su ulice također

Slika 2 Čišćenje grada nakon oslobođenja

¹⁵ Karakaš Obradov, 2008., str. 885.

¹⁶ N.N., »Narod Šibenika čisti razvaline u gradu«, u: *Slobodna Dalmacija*, 22. ožujka, 1946., str. 2.

raščišćene u spomenutim akcijama. U Državnom arhivu u Šibeniku dostupan je veći broj fotografija koji prikazuje građane kako sudjeluju u čišćenju porušenih objekata, iako većina dostupnih fotografija nije prikladno označena niti precizno imenovana.

Slika 3 Čišćenje grada nakon oslobođenja

Članak objavljen u *Slobodnoj Dalmaciji* u siječnju 1946. godine govori o obnovi koja se odvijala velikom brzinom. Tako se u tekstu spominje brojka od čak 108 zgrada – uključujući i porušena bolnička krila – obnovljenih na području samog grada u razdoblju od tri mjeseca, dok se u cjelokupnom šibenskom okrugu osposobljuje preko 300 objekata.¹⁷

O situaciji s obnovom i izgradnjom može se dobiti uvid i pogledom na zapisnike sjednica Narodnog odbora grada Šibenika, na čijem je dnevnom redu 19. ožujka 1947. donesena odluka o formiranju Gradskog građevnog poduzeća, dok je u travnju odabrana komisija za obnovu naselja.¹⁸ Upravo je ovo formiranje označilo jedan od najvažnijih koraka u daljnjem razvoju grada jer je osnovano poduzeće, poznatije pod uskoro izmijenjenim imenom „Izgradnja“,

¹⁷ N.N., »Građevinska obnova u okrugu Šibenik«, u: *Slobodna Dalmacija*, 30. siječnja, 1946., str. 2.

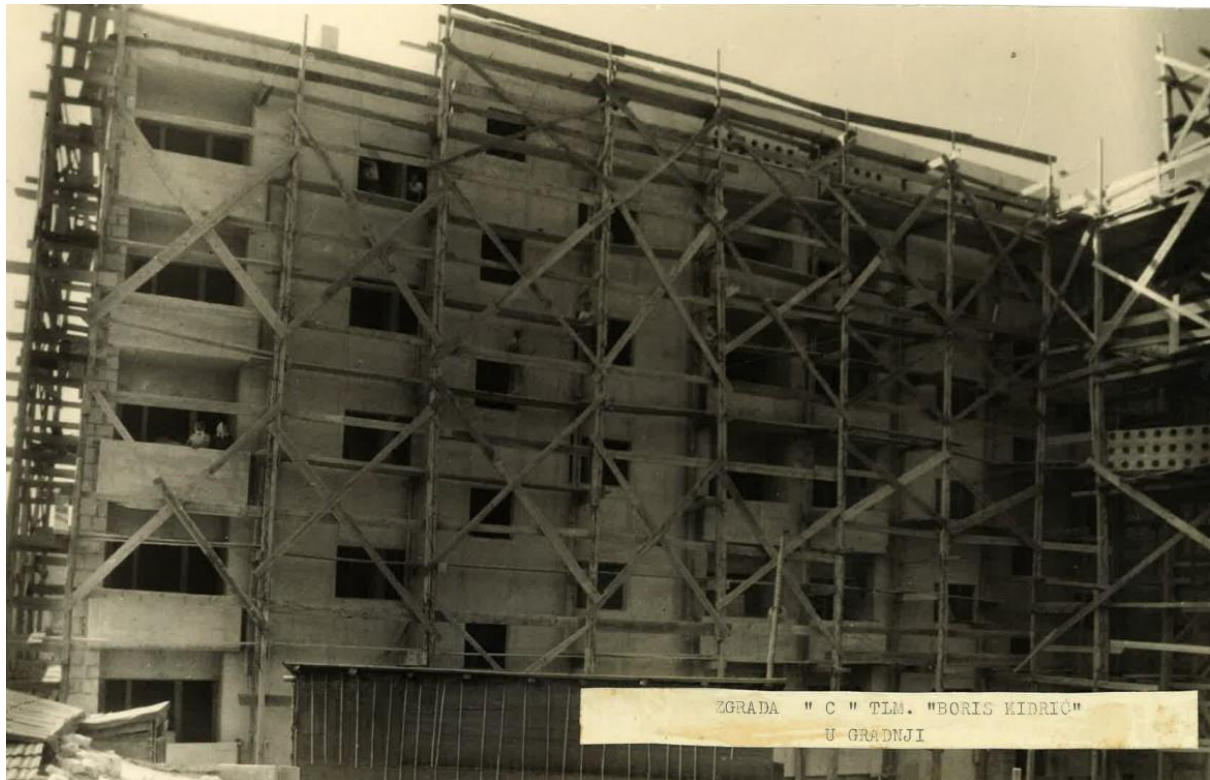
¹⁸ Državni arhiv u Šibeniku, Zapisnici sjednica (zasjedanja) Narodnog odbora grada Šibenika i Izvršnog odbora od 28.1.1947. do 2.1.1948.

sudjelovalo na gotovo svakom gradilištu koje će se u poslijeratnom Šibeniku otvoriti, bilo da se radilo o obnovi porušenih ili podizanju novih objekata.

Pravce širenja grada izvan stare jezgre spominje i Jagoda Marković, povezujući ih s razdobljem modernizacije grada na prijelazu 19. u 20. stoljeće, navodeći kako već tada veliki broj ruralnog stanovništva s rubova grada i tadašnjeg predgrađa počinje gravitirati predjelima bližim prometnicama kao i obradivim plodnim površinama, a upravo su se u tim smjerovima, posebice na jugoistočnom dijelu, nakon rata počele razvijati nove stambene četvrti kao što su Baldekin, Plišac i Križ.¹⁹ Na sjeveru se urbano tkivo grada započelo širiti prema Jadranskoj magistrali i stambeni su objekti građeni unutar četvrti Šubićevac. Na smjerove širenja grada također je značajno utjecala i industrijalizacija područja s novim tvorničkim sklopovima – tako se obnavlja TEF (Tvornica elektroda i ferolegura u predjelu Crnica, koji graniči sa zapadnim rubom povijesne jezgre), dok se na jugoistočnom dijelu, tada poprilično udaljenom od gradskog središta, gradi TLM (Tvornica lakih metala). Ne samo da su ove tvornice odredile smjer širenja grada, posebice prema glavnim prometnicama na jugoistoku²⁰, već su – u velikoj mjeri TLM – tijekom 1950-ih godina postale jedan od ključnih naručitelja novih stambenih zgrada koje su niknule u novim naseljima kolektivne izgradnje u smjeru četvrti Baldekin i Križ.

¹⁹ Vidi u: Marković, 2009., str. 108.

²⁰ Vidi u: Ivica Poljičak, *Šibenik na razmeđu: socijalnoekološki ogled*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić Šibenik, Šibenik, 1995., str. 73.

Slika 4 Zgrada "C" TLM u izgradnji

3.2. Dragan Boltar u Šibeniku

Ivo Šprljan, uz spomenuto Šupukovo razdoblje, upravo prvih petnaest godina nakon Drugoga svjetskog rata karakterizira kao gotovo jednako značajan graditeljski vremenski okvir unutar kojega je tekao proces urbanizacije dijelova grada izvan povijesne jezgre.²¹ Za taj period najznačajnija je figura arhitekt Dragan Boltar (1913.–1988.) koji je izradio prvi poslijeratni urbanistički plan Šibenika, tada nazvan "direktivni regulacijski plan", započet 1947. te dovršen i prezentiran 1954. godine. Boltarova prisutnost u planiranju šibenske poslijeratne gradnje zaslužuje, prema Šprljanovu mišljenju, posebnu pozornost. U više tekstova o navedenom periodu spominje se Boltarov doprinos, primjerice, kod Poljička, Šprljana, Klisović i Marković, ali čini se da nijedan od autora koji su pisali o urbanizmu poslijeratnog Šibenika ne donosi izravan uvid u autorove planove koje Šprljan u članku *Sjećanje na sretan graditeljski početak* iz 1997. godine opisuje kao „pionirski iskorak u suvremenom urbanističkom

²¹ Vidi u: Šprljan, 1997., str. 56.

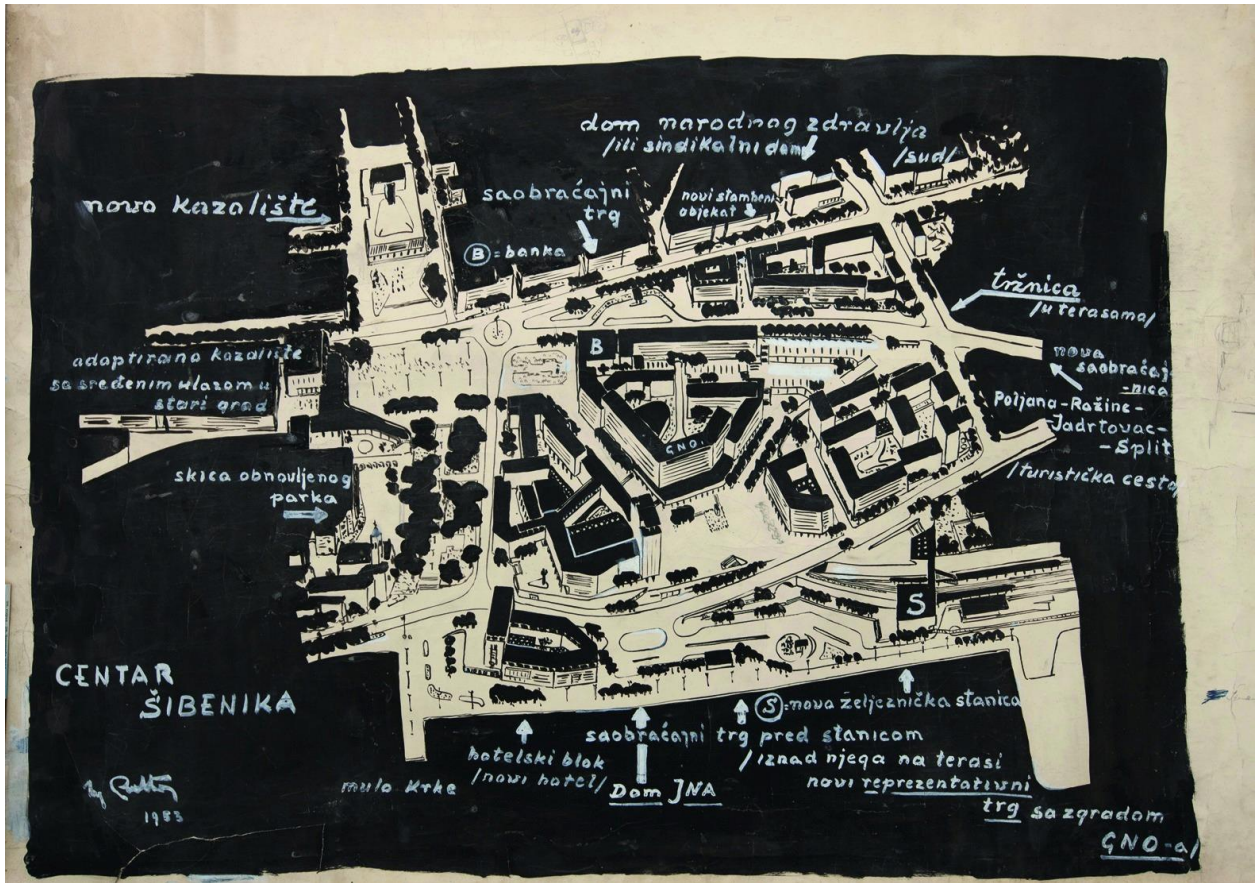
planiranju“ koji je „po svojoj vrijednosti daleko nadišao vrijeme u kojem je stvaran te ostao odrednicom usmjeravanja prve poslijeratne izgradnje grada.“²²

U Šibeniku od prosinca 1944. do svibnja 1945. godine zasjedalo Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (u sklopu kojeg je djelovao i Urbanistički seminar). Boltar je kao član Povjereništva tehničkih radova ZAVNOH-a 1944./45. radio na obnovama diljem zemlje u okviru Urbanističkog seminara, a 1945./46. bio je delegat Ministarstva građevina NRH za Dalmaciju. U periodu od 1940. do 1945. godine obnašao je i funkciju voditelja Tehničkog odjela Gradske općine u Šibeniku. Uz Šibenik, Boltar je, surađujući s Josipom Seisselom, Mirkom Miličićem i drugim arhitektima, sudjelovao i u izradama generalnih urbanističkih planova Zadra, Varaždina, Ludbrega, dijelova Zagreba kao i nizu drugih planova, projekata i realizacija na području cijele zemlje.²³

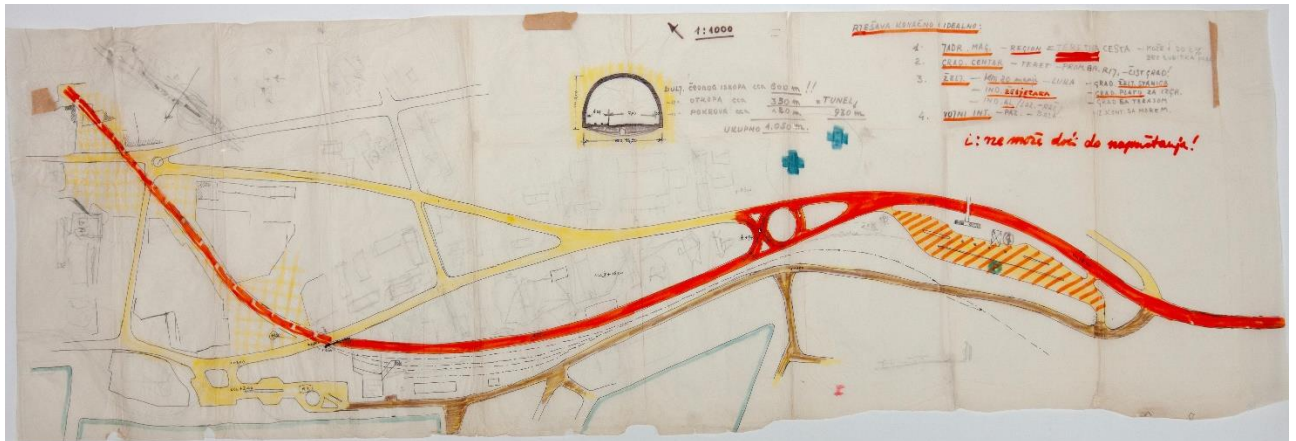
Boltarov Regulacijski plan u šibenskim arhivima do danas nije dostupan, a njegov je cjelokupni opus sačuvan u Hrvatskom muzeju arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u čijim se, u trenutku pisanja ovoga rada, iseljenim repozitorijima nalaze svi nacrti vezani uz Šibenik četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća. Znatno manji dio materijala dostupan je u skeniranom obliku, kao što su nacrti regulacije centra uz rub stare jezgre, od Poljane prema Dragi te nacrt za izgled Tržnice iz 1954. godine.

²² Isto.

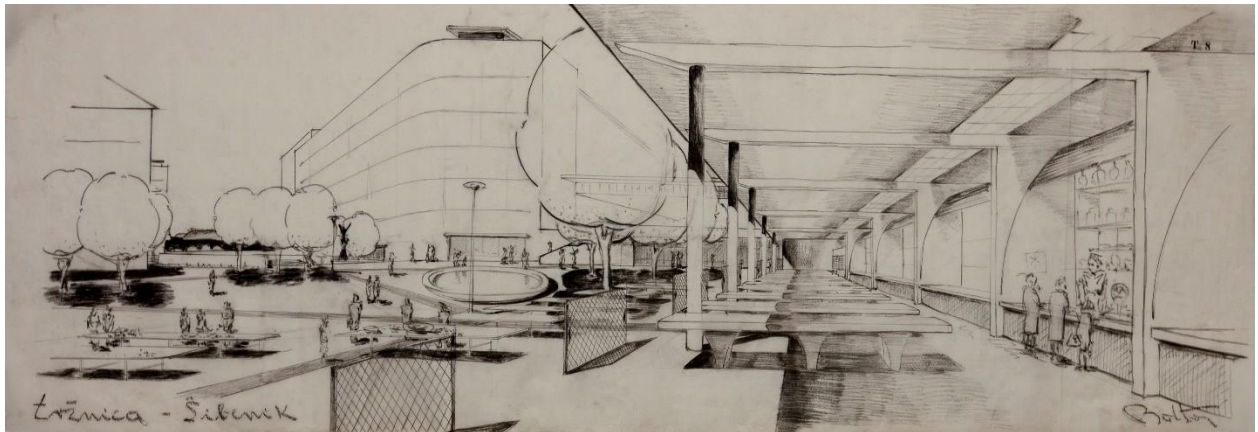
²³ Tomislav Premerl, »Dragan Boltar«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 1989., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2341> (pregledano 31. srpnja, 2023.)

Slika 5 Dragan Boltar: Regulacija Šibenika od Poljane prema Dragi

Slika 6 Dragan Boltar: Šibenik, Križ, regulacija, 1950.

Slika 7 Dragan Boltar: Tržnica u Šibeniku, projekt, 1954.

Hrvatski muzej arhitekture HAZU uslijed oštećenja u potresu 2020. godine iseljen je iz svojih prostorija u Ulici Ivana Gorana Kovačića na kojima se u trenutku pisanja ovoga rada i dalje odvijaju potrebni popravci, a muzejski se uredi danas nalaze u Križanićevoj ulici. Ovo izmještanje znatno je utjecalo i na mogućnost istraživanja građe jer su materijali pohranjeni u kutije na način koji ne omogućava jednostavno pronalaženje i pretraživanje. Također, većina Boltarovih radova do kojih je bilo moguće doći realizirana je na veoma velikim formatima čije je analiziranje u uvjetima u Križanićevoj također bilo znatno otežano. Uvidom u dio dostupne građe ipak je bilo moguće barem djelomično percipirati Boltarovu urbanističku zamisao Šibenika, a to se može iščitati i iz dijelova pismenog elaborata priloženog Generalnom urbanističkom planu Šibenika dovršenog 1954. godine.

U njemu je Boltar, opisujući ideje o budućim prostorima za stanovanje, istaknuo važnost *biološke živosti* prostora koju bi se u gradnji trebalo postići orijentacijom stanova prema moru, odnosno kontaktom s morem, ako se to da izvesti, kao i s područjima sa zelenilom u slučaju četvrti Šubićevac.²⁴ U elaboratu je područje grada podijelio na sljedeći način:

- Gradski centar – sadrži odvojena područja kulturno-društvenih objekata koja su se grupirala oko Poljane, centralnog gradskog sklopa trgova. Predviđa se i novo kazalište koje je moguće izgraditi i etapno, koristeći najprije potrebu za dvoranom općeg tipa. U centru je predviđen broj ostalih dvorana, kino-dvorana i društvenih prostorija
- Stari grad – i dalje će sadržavati mješoviti karakter kao i novoprojektirani centar dok konačno ne prijeđe u uglavnom stambeni predio sa svojim potrebama i nešto više

²⁴ Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Idejna studija generalnog urbanističkog plana Šibenika, Dragan Boltar, 1954., str. 33.

kulturnih ustanova i povijesnih spomenika. Nova regulacija obale predviđa sadržaje čija će glavna karakteristika biti objekti koji upotpunjuju društvene potrebe cijelog grada, a u njih je uklopljen i turistički sadržaj

- Rajoni – centri II. reda – jedan na Križu, a drugi na Biocima; predstavljaju jedinice sa zasebnim dijelovima društvenog života i potrebnih poslovno-trgovinskih elemenata opsluživanja samog rajona
- Naselja – centri III. reda – npr. Šubićevac
- Zaštitna područja II. reda – ona na kojima je dozvoljena izgradnja gospodarskih i stambenih objekata uz uvjet da su veličine takvoga zemljišta najmanje 5000 metara kvadratnih, a to su pretežito poljoprivredna područja u okolini grada na kojima grad ne želi biti suočen s "divljom izgradnjom". Ako se u budućnosti pokaže potreba za širenjem grada, ta se zaštitna područja trebaju uključiti u nadopunu ovog plana na osnovu detaljno obrazloženog prijedloga.²⁵

Slika 8 Dragan Boltar, Skica regulacijske osnove iz Generalnog urbanističkog plana Šibenika iz 1954. godine

²⁵ Isto, str. 37.

Boltaru je 1987. godine zbog iznimnih doprinosa na području suvremenog urbanizma dodijeljena Nagrada „Vladimir Nazor“ za životno djelo. Tim povodom, njegov bliski suradnik Ante Marinović-Uzelac objavio je tekst u časopisu *Čovjek i prostor* u kojemu ističe da je ovaj istaknuti urbanist „nemalo pridonio skrivanju cjelovitosti svojeg djela tako reći sistematičnim zanemarivanjem objavljivanja i izbjegavanjem onog prijeko potrebnog minimuma govorenja i pisanja o sebi i svojim razmišljanjima, a koji je preduvjet saznanja okoline o stvaraocu.“²⁶

Možda upravo i ove citirane riječi imaju veze s time što se u krugovima teoretičara poslijeratnog šibenskog urbanizma nije detaljnije pisalo o spomenutom planu koji je, bez obzira na to što nikada nije u potpunosti proveden u djelo, ipak znatno utjecao na misao nove gradnje koja se u tadašnjem Šibeniku razvijala prema njegovim smjernicama. Regulacijski plan Šibenika dovršen je 1954. godine, a pregledavanjem izdanja *Šibenskog lista* iz studenog iste godine može se uočiti i poziv svim zainteresiranim građanima da dođu na njegovu javnu prezentaciju, uz ilustraciju preuzetu iz skica samog Plana.²⁷

Slika 9 Poziv građanima na izložbu regulacijskog plana grada, *Šibenski list*, 17. studenog, 1954.

U istim je novinama deset dana poslije objavljen drugi članak vezan uz spomenutu izložbu – onaj o veoma slaboj zainteresiranosti šire javnosti za spomenuti plan na čijoj je izložbenoj

²⁶ Ante Marinović-Uzelac, »Dragan Boltar: jedan život za urbanizam«, u: *Čovjek i prostor* 414, 1987., str. 16.

²⁷ Vidi u: *Šibenski list*, 17. studenog, 1954. str. 4.

prezentaciji uz nazočnost arhitekta osobno prisustvovao svega jedan građanin.²⁸ Iz toga se može zaključiti da šire građanstvo nije osjećalo nikakvu potrebu za upoznavanjem s budućim modernističkim arhitektonskim i urbanističkim rješenjima koja se tiču njihovog grada, iako im je bila dostupna jedinstvena prilika za iznošenje vlastitih komentara i mišljenja te za diskusiju sa samim autorom.

O Boltarovom planu piše i Ivica Poljičak koji ističe da se ekspanzija urbane periferije nastojala usmjeriti planskim dokumentom u kojem se predviđaju nove stambene i industrijske zone, gradske prometnice, operativna i putnička obala te naglašava da je naročito zanimljiv projekt novog središta grada jer se na jugoistoku, u Dragi, na rubu povijesne jezgre grada, planira buduće središte Šibenika kao izraz suvremene misli, da se na tom prostoru izgradi stambeno-poslovna zona s novim željezničkim i autobusnim kolodvorom te reprezentativna zgrada gradske uprave.²⁹

Kao jedno od Boltarovih ključnih rješenja unutar cjelokupnog opusa, Marinović-Uzelac posebno ističe upravo ono vezano uz šibensku četvrt Šubićevac: „Već samo prebacivanje Jadranske magistrale u Šibeniku iza Šubićevca, kada je ona već bila iskolčena s obalne strane brda, zasluga je koja vrijedi jedne visoke nagrade...“³⁰

3.3. Proces industrijalizacije i paleotehnička paradigma

Poljičak navodi industrijalizaciju kao ključan aspekt razumijevanja reprodukcije urbane strukture modernih gradova te ističe da je ona ostavila snažan utjecaj na njihovu fizionomiju zbog čega je o šibenskom urbanizmu opravdano govoriti kroz podjelu na predindustrijsko i industrijsko razdoblje.³¹ On u svojoj knjizi *Šibenik na razmeđu: socijalno ekologijski ogled* iz 1995. godine govori o pojmu paleotehničke paradigme, preuzetom iz teorijskih razmatranja američkog urbanista i kritičara arhitekture Lewisa Mumforda.³² O njoj piše i Jasenko Horvat u svom tekstu naziva *Moderni grad: ishodišta suvremenog urbanističkog planiranja* u kojem navodi kako Mumford razvoj modernog grada unutar ove paradigme promatra iz aspekta tehničke opremljenosti i tehnologije koja se primarno koristi, a u kojemu se paleotehničkim razdobljem naziva vrijeme nakon 18. stoljeća kada su temeljni materijali u uporabi željezo,

²⁸ N.N., »Zašto slab interes za izložbu regulacionog plana Šibenika?«, u: *Šibenski list*, 27. studenog, 1954. str. 5.

²⁹ Vidi u: Poljičak, 1995., str. 96.

³⁰ Marinović-Uzelac, 1987., str. 19.

³¹ Vidi u: Poljičak, 1995., str. 95.

³² Vidi u: isto.

ugljen i parni stroj.³³ Poljičak naglašava da paleoindustrijska razvojna strategija formira šibenski urbanitet poratnog razdoblja te da je njezino glavno obilježje to da prelazi granice samo jednog segmenta društva na koji bi trebala uglavnom utjecati – gospodarstvo – te preuzima ulogu konstruktora cjelokupne društvene zbilje pa tako i urbaniteta.³⁴ Nadalje, kao jedan od većih problema paleotehničke paradigme razvoja spominje permanentnu stambenu krizu. Nju se može pratiti i na temelju konkretnih dokumenata iz tog vremena, primjerice, u zapisima sjednica Narodnog odbora grada Šibenika, kao i u brojnim izdanjima lokalnih novina.

Industrijalizacija koja u prvom redu uključuje razvoj spomenute dvije najveće tvornice u gradu znatno je utjecala na potrebe za stanogradnjom u poslijeratnom Šibeniku, a problem nedovoljnog broja stanova može se pratiti već od samog završetka rata. Tako je na sjednici Narodnog odbora iz listopada 1945. godine istaknut upravo stambeni problem kao goruće pitanje, u čije je rješavanje bilo potrebno uložiti najveće napore³⁵, sve do preko desetljeća kasnije kada se u članku o planiranju gradnje šest nebodera iz *Slobodne Dalmacije* iz 1958. godine spominje da će „u toku narednih pet godina Šibenik dobiti preko 750 novih stanova, što je dvostruko više nego u proteklih pet godina, ali sve to neće ni izdaleka zadovoljiti potrebe grada koje su, zahvaljujući porastu broja stanovnika, znatno veće nego u drugim gradovima.“³⁶

4. „IZGRADNJA“ I NJEZINO ZNAČENJE

4.1. Realizirane građevina

Osnivanjem Gradskog građevnog poduzeća 1945. dobivena je struktura koja je unatoč oskudnim uvjetima i često nedostatnim sredstvima za rad u nadolazećim godinama transformirala gradske predjele iz ruralnih u urbane sredine, sve zahvaljujući snažnom duhu graditelja aktivnih na tadašnjim projektima. Među njima se u početnim godinama rada svakako ističe inženjer Jakov Despot (1897.–1982.), prvi upravitelj poduzeća te glavni organizator i pokretač njegovih aktivnosti.³⁷ Kao ni kod drugih pojedinaca aktivnih u ovom razdoblju koji su svojim radom obilježili stvaranje slike poslijeratnog grada, ni rad inženjera Despota nije

³³ Vidi u: Jasenko Horvat, *Moderni grad: ishodišta suvremenog urbanističkog planiranja*, Zagreb, 2015., str.4.

³⁴ Vidi u: Poljičak, 1995., str. 69.

³⁵ Državni arhiv u Šibeniku, Zapisnici sjednica (zasjedanja) Narodnog odbora grada Šibenika i Izvršnog odbora od 28.1.1947. do 2.1.1948.

³⁶ N.N., »Pola tuceta nebodera u Šibeniku«, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza, 1958., str. 2.

³⁷ Šprljan, 1995., str. 8.

značajnije valoriziran. Osim što je školovanjem na Građevinskom odsjeku Visoke tehničke škole u Pragu postao jedan od rijetkih u inozemstvu obrazovanih građevinskih stručnjaka u Dalmaciji, Despot je sam stvarao nacрте za regulacije nekih dijelova grada koje su i danas prisutne u njegovom tkivu, primjerice ulice koja vodi od zgrade Carinarnice do zgrade stare Pošte.³⁸

Radnici i inženjeri „Izgradnje“ do sredine 1946. godine uspješno su obnovili preko 1500 kuća u ruralnim predjelima, a radili su i na obnovi svih važnijih prometnih komunikacija te uništenih zgrada poput bolničkog sklopa, kao i na najsloženijim zahvatima u povijesnoj gradskoj jezgri. Riječ je o rekonponiranju sakristije Katedrale sv. Jakova, ali podijeljenim mišljenjima obilježenoj rekonstrukciji renesansne Gradske lože (poznate kao „Vijećnica“), projektima iskusnog poznavatelja kamena, arhitekta Harolda Bilinića na kojima se radilo od 1947. godine. O Bilinićevoj se aktivnosti u Šibeniku pisalo najčešće u pozitivnom svjetlu. Tako, primjerice, povjesničar umjetnosti Milan Prelog spominje šibensku Ložu kao jedan od najvažnijih primjera poslijeratne konzervatorske aktivnosti, a za odabir rekonstrukcije tvrdi da je to svakako bolja odluka od potencijalno opasnog pokušaja uklapanja modernističkih struktura u ambijent koji je stoljećima kao takav ključan dio gradske jezgre.³⁹ S druge strane, arhitekt Nikola Dobrović piše o pretjerano brznoj odluci za koju tvrdi da se ipak trebalo malo pričekati s njezinim definiranjem jer se, prema njegovom mišljenju, trebalo dati prostora raznolikim stavovima o prirodi ovog zahvata koji, ovako riješen, „blijeshti od novine“ i stvara iluziju i imitaciju.⁴⁰

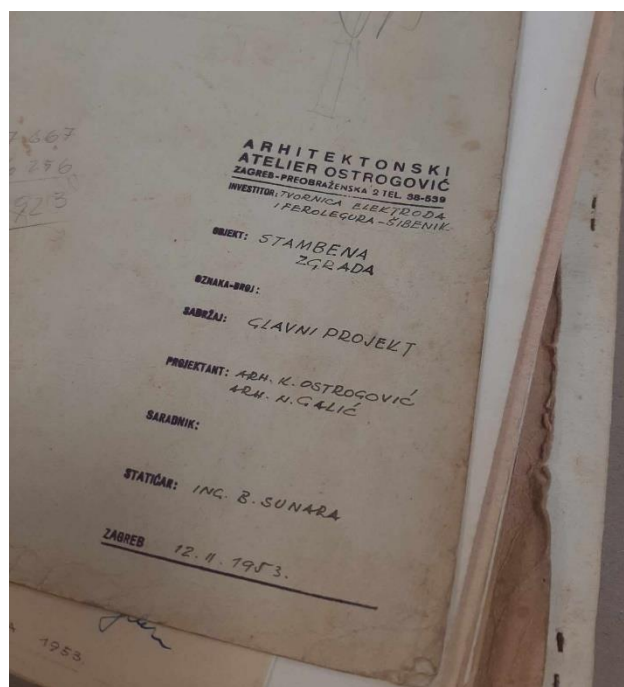
S obzirom na to da je tema ovog rada ono što se u prvim desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata događalo izvan nekadašnjih zidina povijesne jezgre, treba naglasiti da je „Izgradnja“ zaslužna i za gotovo sve realizacije koje se tiču širenja urbanog lica grada u svim smjerovima. Iako se o njezinim aktivnostima pisalo, najviše u Šprljanovim tekstovima (on kreira i publikaciju s pregledom rada poduzeća od 1945. do 1995. godine), za razliku od građevinskog dijela projekata, imena arhitekata i autora nacрта pojedinih zgrada često nisu u prvome planu. Uvidom u projektne dokumentacije pohranjene u Državnom arhivu u Šibeniku, također nije jednostavno povezati o kojim je točno autorima riječ kod određenih stambenih blokova, a nerijetko ni o kojim se projektantskim studijima radilo. Zanimljivo je tako u dokumentaciji uz nacрте blokova u naselju Križ uočiti ime arhitekta M. Smiljanića, kao i arhitektonskog studija

³⁸ Isto.

³⁹ Milan Prelog, »Rad na konzervaciji nepokretnih spomenika kod nas«, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture 3*, 1953./1954., str. 33.

⁴⁰ Nikola Dobrović, »Urbanistička razmatranja o čuvanju istoriskih spomenika«, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture 2*, 1951., str. 37.

Ostrogović iz Zagreba u dokumentaciji za projekt stambene zgrade TEF-A iz 1953. godine.⁴¹ Kazimir Ostrogović (1907.–1965.) je tijekom Drugoga svjetskog rata sudjelovao na kongresu kulturnih djelatnika ZAVNOH-a u Topuskom 1944., od 1944. do 1946. godine bio je načelnik Saveznog ministarstva građevina u FNR Jugoslaviji, dok je od 1946. do 1951. bio šef Odjela arhitektonsko-projektnoga zavoda.⁴² Ostrogović je autor mnogih važnih objekata, kao što su sklop Instituta Ruđer Bošković, zagrebačka Gradska vijećnica, Fakultet strojarstva i brodogradnje te Vila Zagorje u Zagrebu (danas Predsjednički dvori), a u vrijeme rada na šibenskom projektu, sredinom pedesetih godina, radio je i na nacrtima domova kulture u Umagu i Sesvetama, kao i na zgradi tadašnje Jadranske banke u Rijeci.⁴³ Kako stoji u opisu mape pohranjene u Državnom arhivu u Šibeniku, planirano je da se spomenuta građa preciznije raspodijeli i kartonira kako bi se njezin sadržaj mogao lakše i detaljnije istražiti. Tada bi se Ostrogovićevi nacrti mogli konkretno povezati s izgrađenim zgradama te biti jasnije smješteni unutar šibenskog urbanističkog konteksta kao i samog autorovog opusa.

Slika 10 Projektna dokumentacija stambene zgrade TEF-a, Državni arhiv u Šibeniku

Ostatak dokumentacije spominje kao autore nacрта za investitora TLM arhitektonsko društvo „Projektant“ iz Splita čiji je tadašnji direktor bio Nikša Politeo, a koje je izradilo i projekte

⁴¹ Državni arhiv u Šibeniku, projektna dokumentacija stambene arhitekture iz mape o poduzeću „Izgradnja“

⁴² Darja Radović Mahečić, »Kazimir Ostrogović«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 2015., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11907> (pregledano: 2. kolovoza, 2023.)

⁴³ Isto.

građevinskog dijela same tvornice.⁴⁴ Riječ je o društvu koje se razvilo iz Tehničkog odjela Gradskog narodnog odbora u Splitu koji je izrađivao sve arhitektonske nacрте za objekte koji su se tada gradili na splitskom području.⁴⁵ Arhitektonskim se projektiranjem u Splitu od 1953. godine počinje baviti i novoosnovani Projektni atelier „Arhitekt“⁴⁶, a i to se društvo spominje u dijelu šibenske dokumentacije vezane uz nekoliko pronađenih projektnih spisa.⁴⁷ Slično kao kod ostatka dokumentacije, i ovdje su navedeni podaci pretežito brojčane naravi – fokusiraju se na dnevnikе s gradilišta, brojeve sati provedenih kod određenog elementa izgradnje, količine materijala, izvođenje posebnih tehničkih elemenata itd.

Cjelokupna aktivnost poduzeća „Izgradnja“ nakon Drugoga svjetskog rata u Šibeniku može se lako vizualizirati pogledom na mapu izvedbi važnijih objekata na području grada, a time se u isto vrijeme može pratiti i put širenja gradskog urbanog prostora te značajna građevinska aktivnost na dotad ruralnim područjima izvan gradske jezgre.

Slika 11 Karta izvedbi važnijih objekata na području Šibenika od 1945. do 1995. godine

⁴⁴ Vidi u: Šprljan, 1995., str. 11.

⁴⁵ Sanja Matijević-Barčot, »Splitska stanogradnja u neposrednom poslijeratnom razdoblju (1945.-1951.)«, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 27, 2018. str. 68.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Primjerice, u projektnoj dokumentaciji pohranjenoj u Državnom arhivu u Šibeniku vezanoj uz *Stambenu zgradu "B"* Tvornice Boris Kidrić u predjelu Križ

Nakon početka radova u povijesnoj jezgri poput spomenute rekonstrukcije Lože i katedralne sakristije iz 1947. te suradnje sa šibenskim arhitektom Ivanom Vitićem na njegovim modernističkim viđenjima sklopa tadašnje Osnovne škole Sime Matavulja u blizini gradskog perivoja 1949., početak pedesetih godina donio je „Izgradnji“ razdoblje najveće aktivnosti upravo oko stambenih objekata. Tih je godina građevinarstvo u Šibeniku proglašeno najrazvijenijom privrednom granom za koju se predviđalo da će ostvariti 11% veći dohodak od industrije i čak 22 puta veći dohodak od turizma.⁴⁸

U spomenutom razdoblju gradi se i jedan od zanimljivijih objekata unutar vizure šibenskih stambenih naselja, a riječ je o prvoj šesterokatnici u gradu u predjelu Baldekin koja je dovršena 1955. godine. Zgrada se tada nazivala i prvim neboderom zbog svoje visine koja je u to vrijeme bila najveća na prostoru cijeloga grada te zbog svog svojevrsnog isticanja unutar spomenute četvrti.⁴⁹

Slika 12 Prvi „neboder“ na Baldekinu, 1955.

Riječ je o vrlo specifično oblikovanoj šesterokatnici smještenoj u ulici Petra Preradovića uz prometnicu u Bosanskoj ulici koja se nadovezuje na glavnu gradsku prometnicu (Ulica Stjepana Radića) i vodi prema sjevernom djelu četvrti. Pročelje zgrade forme je položenog pravokutnika te raščlanjena balkonskim otvorima koje su njezino najkarakterističnije obilježje. Pravokutni balkoni posloženi su u obliku svojevrsne šahovnice, a u praznim se poljima među

⁴⁸ Vidi u: Šprljan, 1995., str. 12.

⁴⁹ Isto, str. 12.

njima nalaze prozorski otvori. Balkoni su na karakterističan način istaknuti iz same ravne plohe pročelja – po jedna njihova bočna strana izvučena je pod kutom prema vani, čime je postignut neobičan ritam cjelokupnog zdanja. Modernistički se duh prepoznaje i u uporabi metalnih balkonskih ograda u bakrenoj boji, jednostavno i funkcionalno dekoriranim trima redovima okruglih otvora.

4.2. Vitićeva ostavština u kontekstu stambene arhitekture

U istoj se četvrti, preciznije, u istoj ulici smjestio i stambeni sklop zgrada arhitekta Ivana Vitića (1917.–1986.) koji se rijetko spominje u analizama njegove aktivnosti u rodnome Šibeniku. Ivan Vitić diplomirao je arhitekturu 1941. na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Od 1946. bio je projektant u Arhitektonskom projektnom zavodu, od 1951. vodio je Arhitektonski biro »Vitić«. Njegova su arhitektonska rješenja sinteza internacionalne moderne arhitekture i lokalne graditeljske tradicije: stambena naselja na Visu i u Šibeniku (1952.–53.), stambena zgrada u Zadru (1959.) te moteli u Preluci kraj Rijeke, Biogradu i Trogiru (1964.–65.). Inovativnošću i smjelošću konstrukcije ističu se izložbeni paviljon na Zagrebačkom velesajmu (1957.), bivši domovi armije u Šibeniku (1960.–61., danas gradska knjižnica) i Komiži (1961.–67.) te nerealizirani projekt za paviljon SAD-a na Zagrebačkom velesajmu (1965.). Po urbanoj dispoziciji i oblikovanju te stambenoj tipologiji ističe se stambeni sklop na uglu Laginjine i Vojnovičeve ulice u Zagrebu (1958.). Bavio se i problemima regulacije povijesnih dijelova gradova (poluotok u Zadru, obala u Šibeniku, središte Mostara), a 1984. godine dobio je Nagradu »Vladimir Nazor« za životno djelo.⁵⁰

Riječ je o arhitektu koji se svojim vizijama smjestio među najistaknutije ličnosti oblikovanja modernističke misli u Hrvatskoj, a nerijetko su ga zbog svojih odabira, posebice na području Šibenika, teoretičari arhitekture i urbanizma oštro kritizirali. Primjerice, njegove najpoznatije šibenske radove na području obale, Hotel Jadran i sklop Gradske općine, Grgo Gamulin je u svojoj monografiji *Arhitektura u regiji* više puta iskoristio kao primjer izrazito neadekvatnog pristupa oblikovanju povijesne jezgre, opisujući ih kao „urbanistički vandalizam“⁵¹ te kao primjer „neshvaćanja osnovnih estetskih kategorija“⁵². Druga su pak Vitićeva rješenja unutar povijesne jezgre – spomenuti školski sklop i zgrada nekadašnjeg doma

⁵⁰ Vitić, Ivo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64912> (Pregledano: 5. rujna, 2023.)

⁵¹ Gamulin, 1967., str. 46.

⁵² Isto, str. 82.

JNA – do danas ipak ostala puno bolje prihvaćena od strane stručne javnosti, ali i lokalnog stanovništva.

Pri pisanju ovoga rada posebno se zanimljivo činilo osvrnuti na Vitićeve stambene projekte koje je realizirao u šibenskoj četvrti Baldekin, a kojima je ipak, koristeći se puno manje kontrastnim i specifičnim rješenjima, uspio kreirati nenametljiv doprinos stambenom ambijentu spomenutog predjela.

Slika 13 Vitićeva stambena zgrada u četvrti Baldekin

Kompleks u ulici Petra Preradovića prikazuje Vitićevo rješenje koje ilustrira njegovu pripadnost poetici regionalizma⁵³ koja se izražava kroz uporabu kamenih ploha na bočnim stranama zgrade, kao i na plohi najniže etaže. Njima se suprotstavljaju betonske površine balkona koje su također element kojega se može pratiti u nizu Vitićevih drugih projekata, a tako i na još nekim stambenim zgradama koje projektira u šibenskim četvrtima. Osim toga, na puno poznatijem projektu Hotela Jadran (1959.) na šibenskoj obali također je uz

⁵³ Emil Špirić, »Projekti sportskih zgrada arhitekta Ivana Vitića«, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam 11*, 2003., str. 181.

karakteristične, danas izmijenjene, originalno obojene plohe prisutan kameni element na bočnim dijelovima fasade.

Na ovom se pak nenametljivom primjeru u središtu gradske četvrti Baldekin može uočiti i Vitićeva potreba da stanarima omogući i korištenje krovnog prostora koji je mogao služiti u svrhe druženja i razvijanja zajedništva putem uporabe zajedničkog prostora s pogledom na more. Slični principi vidljivi su i na primjeru Vitićeve zgrade nasuprot kompleksa šibenske bolnice, u ulici Stjepana Radića uz glavnu šibensku prometnicu.

Slika 14 Vitićeva stambena zgrada u ulici Stjepana Radića u Šibeniku

I na ovome primjeru smještenom nešto bliže samome centru grada Vitić je iskoristio kamene elemente u kombinaciji s betonskim plohamama, a prostor krova ostavljen je otvorenim stanarima na korištenje. Ove se Vitićeve težnje u bazi projektiranja stambenih zdanja mogu usporediti s arhitektonskim stremljenjima splitskog arhitekta Dinka Kovačića (1938.) koji je sam za sebe nerijetko naglašavao kako mu je pri oblikovanju važno nastojanje postizanja dogovora između tradicije i suvremenosti te mjere mjeru između zavičajnosti i univerzalnosti.⁵⁴ Takve se težnje

⁵⁴ Dinko Kovačić, Split 3: »Što mu je prethodilo, što je bio, što je danas?«, u: *Art Bulletin* 66, 2016., str. 80.

moгу uočiti i na Vitićevim stambenim primjerima koji su do danas pomalo ostali u sjeni njegovih puno provokativnijih rješenja za objekte u povijesnoj jezgri, poput Doma JNA (1961.) ili najkontroverznijeg primjera – zgrade Općine na šibenskoj rivi.

4.3. Vesanovićeви neboderi

S obzirom na činjenicu da su se u prvim desetljećima nakon rata projektne dokumentacije za važnije objekte izrađivale uglavnom u Splitu, nametnula se potreba za osnivanjem gradskog projektantskog tijela koje će uz pomoć kvalitetnog stručnog kadra nastojati tehnički, pravilno i društveno korisno usmjeravati daljnju gradnju Šibenika. Tako je 1954. godine Narodni odbor općine Šibenik osnovao projektни biro „Plan“ čija se djelatnost intenzivira 1959. godine kada projektiranje u Šibeniku gotovo u potpunosti obavlja njegov kadar koji je, uz arhitektonsko-građevinske zadatke, često rješavao i urbanističke izazove koji su se nametali u širenju grada.⁵⁵ Gorući problem bilo je stambeno pitanje zbog kojega se ubrzanim tempom tražila lokacija za gradnju novih ekonomičnijih stanova, a s ciljem vođenja brige i evidencije o raspoloživim sredstvima koja će se utrošiti na gradnju stanova, Narodni odbor osnovao je Biro za stambenu izgradnju.⁵⁶

Stručnjaci iz poduzeća „Plan“ 1958. godine napravili su urbanističko rješenje za gradske predjele Križ i Baldekin koji su do tada s urbanističkog stajališta sadržavali veliki broj nesređeno i neplanski lociranih novih objekata u komunikaciji sa starijom niskogradnjom.⁵⁷ Time se ovo područje koje je samo po sebi dobro povezano s gradskim središtem nametnulo kao najprikladniji izbor za koncentraciju buduće izgradnje s ciljem rješavanja stambenog pitanja, a planirana je preobrazba četvrti u predio pogodan za život oko pet tisuća stanovnika. Tom je urbanističkom mišlju četvrt trebala biti podijeljena na sjevernu i južnu stranu⁵⁸, a tom se podjelom vodilo i u planiranju tipa objekata koji će biti izgrađeni. Sjeverni dio tako je bio rezerviran za niže stambene objekte koji bi predstavljali svojevrsan paravan južnoj strani prilikom jakih udara vjetrova, a igrao bi i važnu ulogu u oblikovanju lica same glavne prometnice. Južni je pak dio okrenut moru bio zamišljen kao područje izgradnje stambenih

⁵⁵ Vidi u: Marijana Klisović, *Život u oblacima: 1959.-2019. : 60 godina od izgradnje crvenog i plavog nebodera*, Muzej grada Šibenika, 2019., str 15.

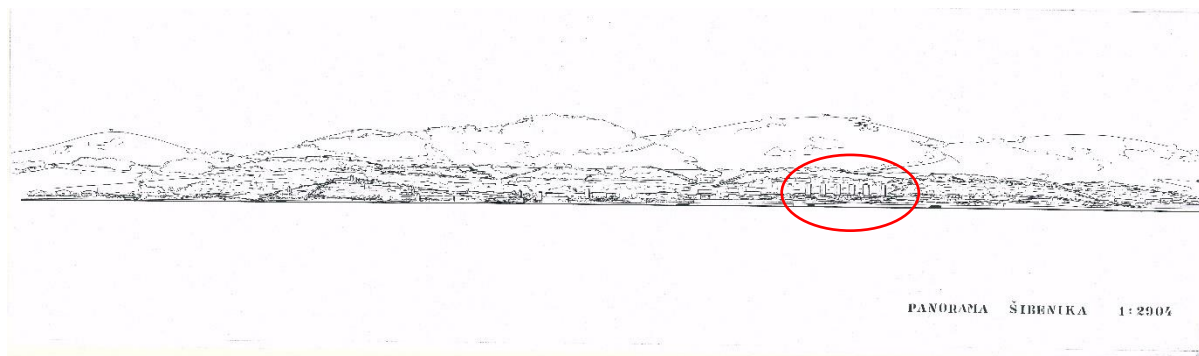
⁵⁶ Vidi u: Isto, str. 16.

⁵⁷ Vidi u: Isto, str. 18.

⁵⁸ Podjela četvrti Križ na sjevernu i južnu stranu odnosi se na njezinu organizaciju u odnosu na glavnu gradsku prometnicu – ulicu Stjepana Radića – pri čemu je područje južno od nje bilo predviđeno za nove objekte visokogradnje

visokokatnica koji će se nizati na krševitom terenu, a između njih bi se nalazili objekti neophodni za aktivnost i funkcionalnost same četvrti, poput dječjih vrtića, trgovina, društvenih i poslovnih objekata, ugostiteljskih objekata i slično.⁵⁹

Planirano je da se na južnoj strani četvrti izgradi niz od šest četrnaesterokatnica s ukupno 672 stana.

Slika 15 Skica iz dokumentacije Dragana Boltara na kojoj je također vidljivo predviđenih šest nebodera na spoju četvrti Baldekin i Križ

Među skicama Boltarovog viđenja Šibenika iz 1954. godine može se pronaći i njegova vizija gradske panorame koja prikazuje i planiranih šest objekata vidljivih s morske strane grada.

Nakon što je i poduzeće „Plan“ u svoje urbanističko rješenje uvrstilo ideju o promjeni siluete grada izvedbom visokih nebodera, među građanima se počeo širiti negativan stav o tako, prema mišljenju mnogih, agresivnoj intervenciji u sliku grada. Tome svjedoči i objavljeni intervju u Slobodnoj Dalmaciji iz studenog 1958. godine s višim građevinskim tehničarom Hugom Reichom koji je obnašao dužnost predsjednika spomenutog Biroa za stambenu izgradnju, a koji je za ovu priliku odgovarao na pitanja koja su mu anonimno postavljali građani.⁶⁰ Šibenčane je prvenstveno zanimalo iz kojih je točno razloga donesena odluka o gradnji upravo te vrste stambenog objekta jer im se za takvu intervenciju činilo prikladnije odabrati neku izmještenu lokaciju poput obližnjeg sela Bilice ili predjela Ražine u kojemu je smještena sama tvornica TLM. S obzirom na činjenicu da se do tada nisu imali prilike susresti sa sličnim stambenim objektima, neki su građani izrazili misli o tome kako „svi dosadašnji izgrađeni neboderi u zemlji služe isključivo u poslovne svrhe te će ovo biti prvi u kojima bi trebali živjeti ljudi“ te se pitaju „zbog čega se baš u Šibeniku mora izvoditi ovako skup pokus“.⁶¹ Reich je u svojim

⁵⁹ Vidi u: Klisović, 2019., str. 18.

⁶⁰ Vidi u: Anonimna anketa, »Iz Šibenika: Vaš intervju s višim građevinskim tehničarom Hugom Reichom, šefom Biroa za stambenu izgradnju«, u: *Slobodna Dalmacija*, 19. studenog, 1958., str. 3.

⁶¹ Isto.

odgovorima pokušao objasniti ekonomičnost ovakve arhitekture te upoznati građane sa suvremenim tehničkim dosezima koji omogućuju da se u neboderima živi ugodno. Lokaciju opravdava činjenicom da je stambeno pitanje potrebno riješiti iznimno brzo te da bi se puno vremena i novca izgubilo kada bi se spomenute predjele pokušalo opremiti svom infrastrukturom koja je potrebna prije gradnje stambenih objekata, a koja na području Baldekina i Križa već postoji.⁶²

Proces izgradnje trebao je biti podijeljen u dvije etape s gradnjom po tri nebodera u svakoj, ali naposljetku je ipak odlučeno da se 1959. godine krene s izgradnjom prvih dvaju objekata. O tome piše i Šprljan u svojoj monografiji o „Izgradnji“ jer je upravo tom poduzeću bila povjerena i ova zadaća.⁶³ Spominje i kako je čitava ta godina bila u znaku gradnje prvih gradskih nebodera oko kojih se razvijalo jedino veće gradilište u gradu. Autor nacрта dvaju nebodera bio je arhitekt Dinko Vesanović (1915.–2000.). Splitski je arhitekt u arhitekturi prošloga stoljeća ostvario niz zapaženih ostvarenja poput osnovne škole na Bačvicama (1953.–57.), stambene zgrade u Bijankinijevoj ulici (1955.–57.) i Ulici 14. kolovoza (danas Palmotićeve, 1954.–55.) u Splitu, kao i Tvornice lakih metala na Ražinama u Šibeniku (1951.–53.), zgrada pošte u Kninu (s Vlastom Vulin, 1962.–64.) i drugih.⁶⁴ Za Vesanovićeve je šibenska ponuda označavala ključnu životnu prekretnicu jer, ne samo da je njegov projekt formirao novo lice grada i definirao njegovo buduće širenje, već se 1959. odlučio na preseljenje u Šibenik u kojemu preuzima vodstvo poduzeća „Plan“. Osim nebodera, u Šibeniku realizira i niz drugih manjih stambenih objekata.⁶⁵ Zanimljiva je i činjenica o Vesanovićevom odlasku iz Šibenika u kojemu, unatoč ostvarivanju veoma plodne projektantske karijere, ipak ne nailazi na razumijevanje brojnih urbanističkih zamisli niti njihovih prihvaćanja koje zbog toga, za razliku od pojedinačnih projekata ostaju nerealizirane. Samim time prihvaća poziv natrag u rodni Split u kojemu se vraća poduzeću „Projektant“ i tamo ostaje sve do umirovljenja.⁶⁶

Vesanovićeve su neboderi, među prvim takvim građevinama u Dalmaciji, zbog boje svojih pročelja nazvani jednostavno Crveni i Plavi, a svoje su prve stanare dočekali sredinom 1964. godine.

⁶² Isto.

⁶³ Šprljan, 1995., str. 15.

⁶⁴ Vesanović, Dinko. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64381> (Pregledano: 1. rujna, 2023.)

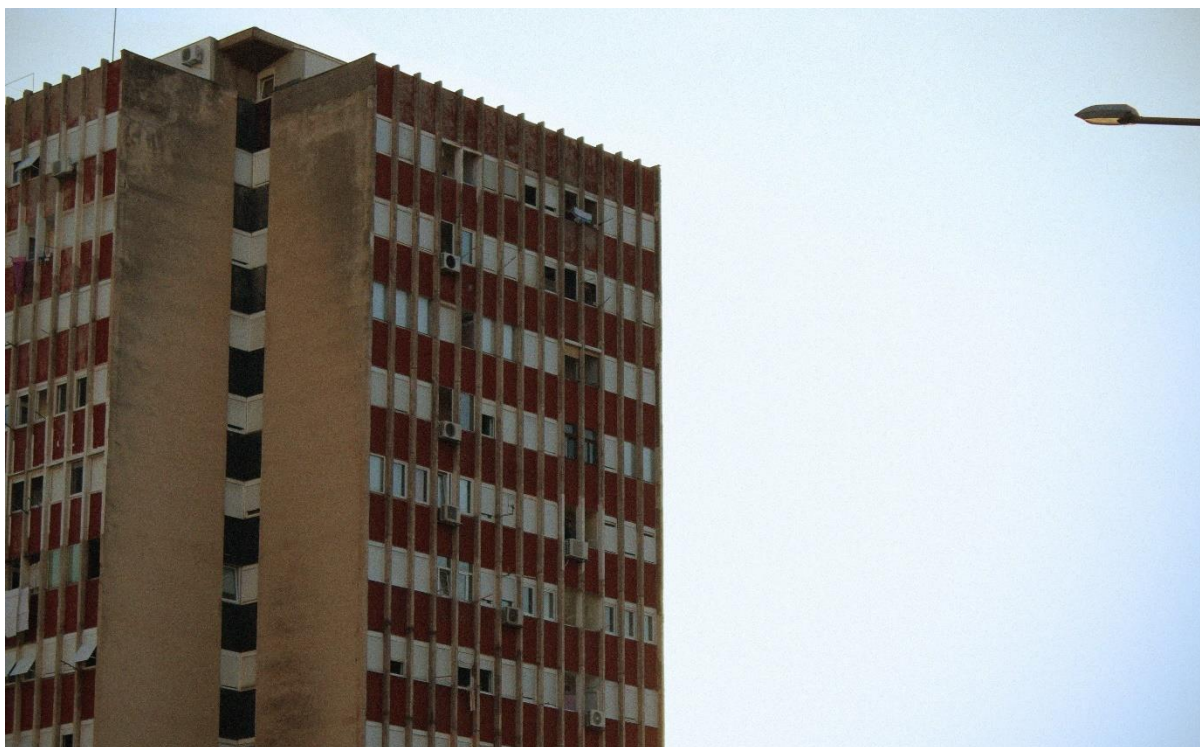
⁶⁵ Vidi u: Klisović, 2019., str. 38.

⁶⁶ Vidi u: Isto.

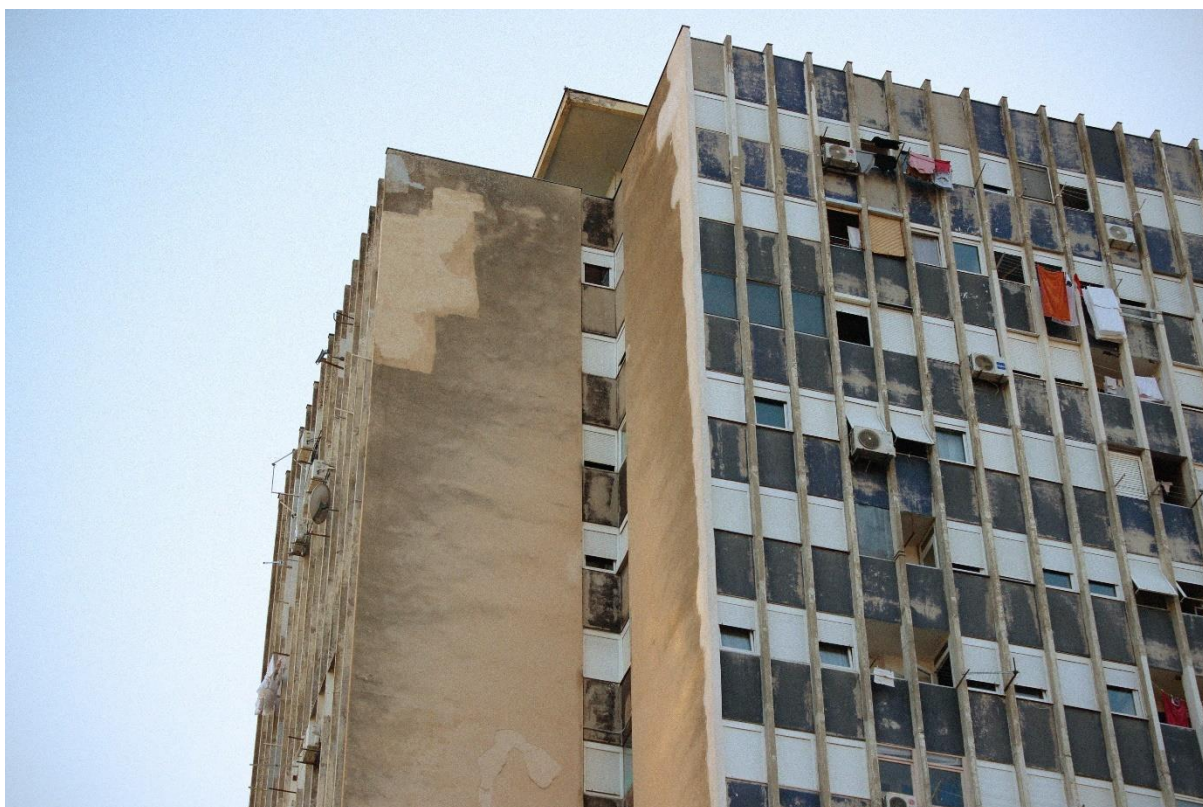
5. DANAŠNJE STANJE ŠIBENSKOG MODERNIZMA

5.1. Današnji izgled i pitanje kolektivne svijesti

Uvidom u graditeljske aktivnosti prvih desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata jasno je kako su se smjerovi širenja stambene gradnje kretali uglavnom prema jugoistočnom dijelu grada te da su četvrti Baldekin i Križ nakon 1944. godine dobile neke od ključnih građevinskih odrednica koje i danas predstavljaju središnje elemente njihovih arhitektonskih cjelina. Pojedinačne opisane građevine koje čine okosnice identiteta spomenutih četvrti danas su, baš poput velikog broja ostvarenja poslijeratne arhitekture u Hrvatskoj, prepuštene kolektivnom zaboravu i na njihovoj se prepoznatosti i približavanju vrijednosti lokalnom stanovništvu i dalje veoma malo radi, a istim putem kreće se i briga o većini tada izgrađenih zgrada čiji današnji izgled odiše nemarom i zapuštenošću. To se najbolje vidi na primjeru opisanih nebodera koji ni kao ključan element u modernoj gradskoj vizuri nisu uspjeli privući pozornost gradskih vlasti i stručnjaka na način koji bi naglasio njihovu posebnost i sačuvao, što je više moguće, njihov izvorni izgled.

Slika 16 Crveni neboder, kolovoz, 2023.

Slika 17 Plavi neboder, kolovoz, 2023.

Slika 18 Pogled na prvu šibensku šestorkatnicu i Crveni i Plavi neboder, kolovoz, 2023.

Na prikazanim je fotografijama snimljenim u kolovozu 2023. godine vidljiv cijeli niz oštećenja fasada koje ne samo da estetski narušavaju njihovu cjelovitost, već i značajno utječu na kvalitetu života koji se odvijaju u stanovima unutar njih. Na šesterokatnici u Preradovićevoj ulici može se uočiti i oksidacija metala korištenog u balkonskim otvorima, a oštećenja uzrokovana vlagom prisutna su po fasadama svih prikazanih zgrada. Na zapušteno stanje modernističke arhitekture u Šibeniku zasigurno utječe i opći doživljaj njegovih građana koji i dalje Šibenik doživljavaju primarno kroz njegov srednjovjekovni kontekst i staru jezgru čiju će važnost neupitno potvrditi bilo koji lokalni sugovornik. S druge pak strane, s činjenicom da su na modernističkim zdanjima u gradu radili neki od najvažnijih arhitekata prošlog stoljeća u zemlji⁶⁷, malen broj građana nije niti upoznat, a često i ne doživljava svoj grad kao jednim od svojevrsnih modernističkih središta, čak i unatoč činjenici da su se neki pionirski projekti modernizma u Dalmaciji smjestili upravo u njemu. Među istraživačkim projektima i publikacijama jedino se Vitićev opus uspio nametnuti kao zanimljiv izvor istraživanja, ali ni to se uglavnom ne odnosi na njegova realizirana stambena zdanja, koliko na kontroverznija rješenja u povijesnoj jezgri. Pozitivan primjer skretanja pažnje na modernistička ostvarenja u Šibeniku pa tako i Vitićev opus u cjelini pokazuje sekcija mladih šibenskih arhitekata i studenata arhitekture nazvana SOBA koja djeluje pri Društvu arhitekata Šibenika od 2012. godine. U njihovoj organizaciji kroz proteklih je desetak godina održano nekoliko manifestacija kojima su mladi arhitekti građanima nastojali približiti modernističke posebnosti Šibenika, a zanimljiv primjer bio je program u sklopu manifestacije *Dani lokalnog angažmana* iz srpnja 2018. godine u kojemu se dio predavanja i rasprava odvijao na krovu spomenute Vitićeve stambene zgrade u Preradovićevoj ulici na Baldekinu, što je, koliko je poznato, jedini primjer iskorištavanja tog prostora u bilo koje javne svrhe. Jedan od najsvjetlijih događaja u kontekstu suvremenog odnosa prema šibenskom modernizmu zasigurno je uspjeh iz 2018. godine kada je stručno povjerenstvo Ministarstva kulture uvrstilo na popis zaštićenih kulturnih dobara na temelju prijedloga šibenskih konzervatora, Vitićevu zgradu na Poljani u Šibeniku – nekadašnji Dom JNA – u kojoj je danas smještena Gradska knjižnica Juraj Šižgorić.

Ipak, kada je riječ o stambenoj arhitekturi, na popisu zaštićenih kulturnih dobara nije se do danas našla niti jedna šibenska stambena zgrada, a takav je oblik zaštite zasigurno prvi korak u ostvarivanju temelja za očuvanje i zaustavljanje propadanja te sprječavanja nekontroliranih

⁶⁷ Uz spomenute arhitekta aktivne u tematiziranom razdoblju 1940-ih, 1950-ih i 1960-ih godina, valja istaknuti i još jednog dobitnika nagrade Vladimir Nator za životno djelo – arhitekta Antu Vulina – koji surađujući s Vlastom Vulin 1970-ih i 1980-ih godina također stvara značajna modernistička zdanja u Šibeniku, ističući se projektom za robnu kuću i stambeno-poslovnu zgradu iz 1980. godine.

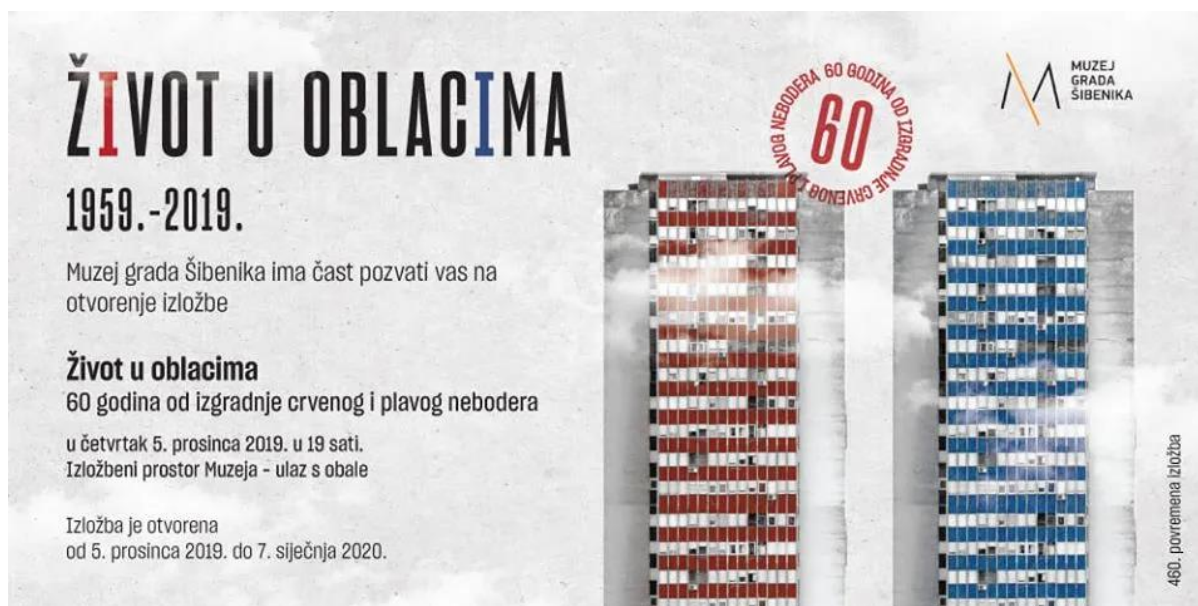
arhitektonskih preinaka i devastacija koje ugrožavaju njezin idejni autorski koncept i oblikovanje.⁶⁸ Zanimljivo je slučaj zastupljenosti arhitektonskih poslijeratnih ostvarenja promotriti i u kontekstu cjelokupne zaštićene baštine u Hrvatskoj koju su u svom istraživanju iz 2016. godine prezentirale Anuška Deranja Crnokić i Ines Jelavić Livaković. Tamo je vidljivo kako su u ukupnom opusu zaštićene poslijeratne arhitekture prema klasifikaciji namjene nedvojbeno najzastupljenije stambene i poslovno–stambene građevine, zastupljena su ostvarenja preko tridesetorice arhitekata među kojima su najbrojnija upravo ona Ivana Vitića.⁶⁹ Ostaje za nadati se kako će se u budućnosti razmotriti uvrštavanje još nekih šibenskih primjera na taj popis, primjerice Vesanovićevih nebodera čijim bi se crvenim i plavim pročeljima možda time otvorio put za proživljavanjem svojevrzne renesanse, kao što je to bio slučaj s Vitićevom stambenom zgradom u Laginjinoj ulici u Zagrebu. Kada u svom *Katekizmu zaštite spomenika* govori o očuvanju starije baštine, češki povjesničar umjetnosti i konzervator Max Dvořák ističe kako svatko, bez obzira na obrazovanje ili upućenost, može i treba razviti senzibilitet za temeljnim poštivanjem svega povijesnog.⁷⁰ Pitanje je koliko prvenstveno stanovnici nekoga grada doživljavaju arhitekturu prošloga stoljeća jednako *povijesnom* i utječe li to na njihovu percepciju vrijednosti koja se često upravo zbog starine lakše pripisuje elementima povijesne jezgre nego uspješnim ostvarenjima ne toliko davnih vremena.

Promicanju svijesti o važnosti Crvenog i Plavog nebodera zasigurno je doprinijela i izložba iz prosinca 2019. godine naziva *Život u oblacima: 60 godina od izgradnje crvenog i plavog nebodera* autorice Marijane Klisović u Muzeju grada Šibenika prilikom koje je objavljena i pripadajuća knjižica kao jedna od rijetkih publikacija koje se tiču specifične točke u povijesti stambene arhitekture u Šibeniku, a koja je danas dostupna za posudbu u Gradskoj knjižnici.

⁶⁸ Vidi u: Anuška Deranja Crnokić, Ines Jelavić Livaković, »Pravna zaštita poslijeratne arhitekture ostvarene u razdoblju od 1945. do 1990. godine na području Republike Hrvatske – doprinos valorizaciji i očuvanju« u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 39, 2015., str. 27.

⁶⁹ Vidi u: Isto, str. 24.

⁷⁰ Vidi u: Max Dvořák, (prir.) Marko Špikić, prevela s njemačkog Jasenka Mirenić Bačić, *Katekizam zaštite spomenika*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2016. [prvo izdanje 1916.], str. 60.

Slika 19 Pozivnica na otvorenje izložbe o šibenskim neboderima Muzeja grada Šibenika iz 2019. godine

5.2. Odnos starog i novog

Novi Šibenik na kojega se misli u govoru o kontekstu stare i nove gradnje odnosi se prvenstveno na četvrti Baldekin i Križ u kojima se u prvim desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata grade neka od ključnih arhitektonskih zdanja na temelju kojih se i danas orijentiraju svi oni koji se na bilo koji način žele baviti arhitekturom modernizma ovoga grada. Prve su se planirane urbanističke misli nastojale realizirati već od kraja 1940-ih kada se Draganu Boltaru povjerava uloga kreiranja dokumenta koji je trebao predstavljati prvi službeni šibenski urbanistički plan, a koji na kraju nikada u potpunosti nije doveden do realizacije niti je prihvaćen kao službeni i temeljni dokument daljnje izgradnje. To bi zasigurno trebalo imati na umu kao jedan od razloga zašto je s urbanističkog stajališta gradnja Šibenika tog vremena protekla u svjetlu neskladnog pozicioniranja pojedinih objekata, iako je pojedinačnih veoma uspješnih ostvarenja itekako bilo. Zanimljivo je u tom kontekstu uzeti u obzir misli Gustava Červara, šibenskog arhitekta koji je više od dvanaest godina radio kao urbanist, desetak kao projektant, a ostatak od oko sedamnaest godina kao pročelnik za prostorno uređenje i zaštitu okoliša u Gradu Šibeniku. Arhitekturu je diplomirao u Zagrebu 1969., a magisterij iz urbanizma

i prostornog planiranja stekao 1983. godine.⁷¹ On je u razgovoru za portal *Vizkultura* istaknuo kako je problem izgradnje modernističkih cjelina u gradu temeljen na nepostojanju službeno prihvaćenog plana sve do 1988. godine kada je usvojen prvi Generalni urbanistički plan, a izradio ga je Urbanistički institut Hrvatske. Samim time, ističe razliku između pojma *urbanizma* koji prostor promišlja u parametrima odnosa volumena; odnosa izgrađenog i slobodnog, tretmanu „zelene“ dionice, načinima prometovanja, osiguranja temeljnih sadržaja i usluga i dr., te ga suprotstavlja s danas sve prisutnijom praksom *urbanističkog plana uređenja* koji sastavnim dijelovima i karakterom prostorne interpretacije ne spada u kategoriju *urbanizma* i s onim kako doživljavamo urbanizam nema bitne veze.⁷² Červarove se misli mogu primijeniti i na analiziranje izgrađenih cjelina sredinom prošlog stoljeća u kojima se, za razliku od Boltarovih konkretnih urbanističkih planova, ipak ne mogu uočiti jasno promišljena i izvedena cjelovita rješenja kakva su vidljiva, primjerice, u Novom Zagrebu ili bilo kojem drugom gradu čijim se novim predjelima pristupalo organizirano i planski. Posebno je teško prisjetiti se Boltarovih ideja vezanih uz područje Drage na šibenskoj obali (slika 5) smještenoj uz samu gradsku jezgru za koju je autor imao veoma promišljene ideje razvoja u smjeru novog centra grada – suvremenog prostora sa stambeno-poslovnom zonom i novim željezničkim i autobusnim kolodvorom te reprezentativnim zgradama gradske uprave, a koja je danas u veoma zapuštenom stanju s mnoštvom neostvarenog potencijala na tako atraktivnoj i važnoj lokaciji. Takav bi se prijelaz sa samog ruba gradske jezgre prema ostatku novih četvrti zasigurno mogao zamisliti kao skladna poveznica i putokaz prema visokogradnji koja se krenula razvijati u istočnijim predjelima.

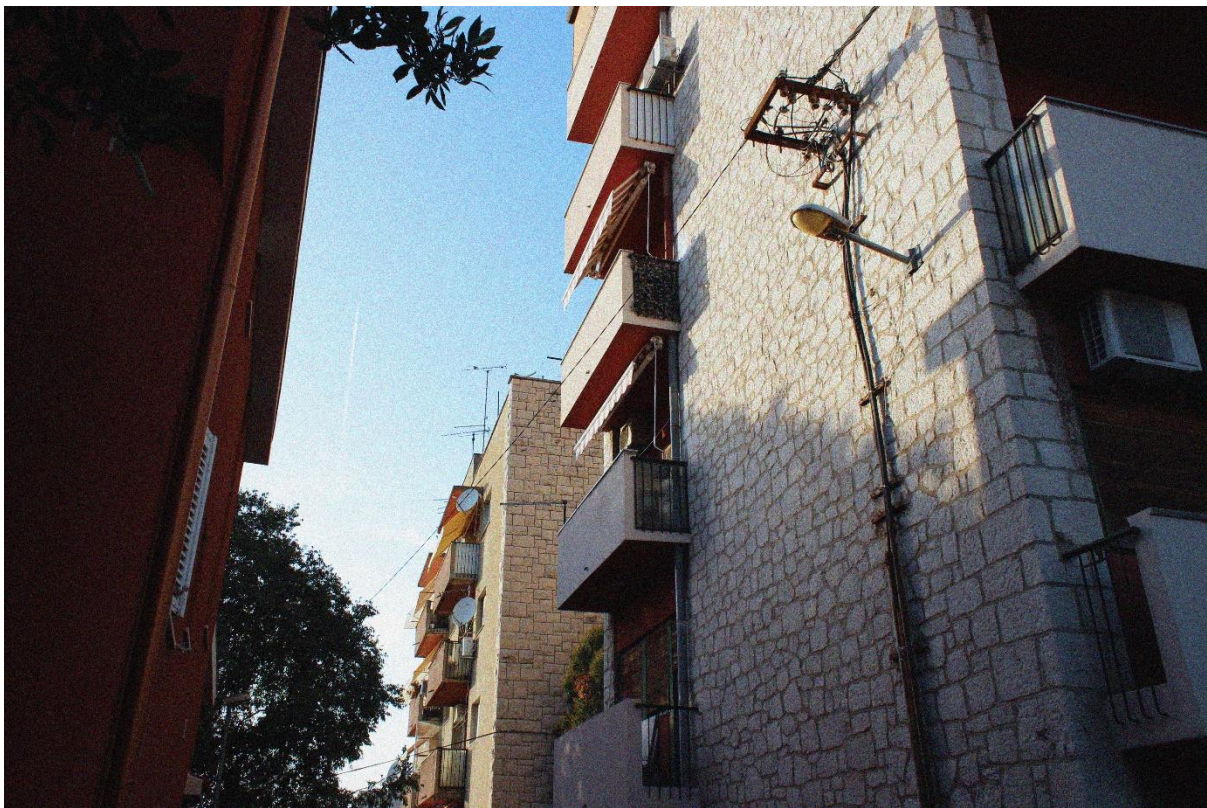
Pišući o širenju gradnji novog Šibenika čije je lice zauvijek izmijenio i definirao proces razvoja industrije, Ivica Poljičak spominje kako se prilikom ekspanzije urbanog prostora uslijed težnji koje nalaže paleoindustrijska paradigma financijska prednost uvijek davala izgradnji tvorničkih kompleksa te nužnoj infrastrukturi u obliku jeftinih stanova za radnike. Poljičak također navodi kako se pri takvoj gradnji nije vodilo računa o prirodnim osobitostima gradskog prostora te da je novogradnja u Šibeniku ista kao i u bilo kojemu gradu u Hrvatskoj – regionalne specifičnosti, primjerice, uporaba kamena kao građevnog materijala, potpuno su izostavljene, čime je propuštena prilika da se postigne pejzažni sklad između prirodne okoline i novoizgrađenih dijelova grada.⁷³ Ipak, vratimo li se na spomenuta Vitićeva rješenja blokova na

⁷¹ Vidi u: Sonja Leboš, »Potrebno je konkretnije planiranje«, u: *Vizkultura*, 30. listopada, 2018. <https://vizkultura.hr/intervju-gustav-cervar/> (Pregledano: 15. rujna, 2023.)

⁷² Vidi u: Isto.

⁷³ Poljičak, 1995., str 52.

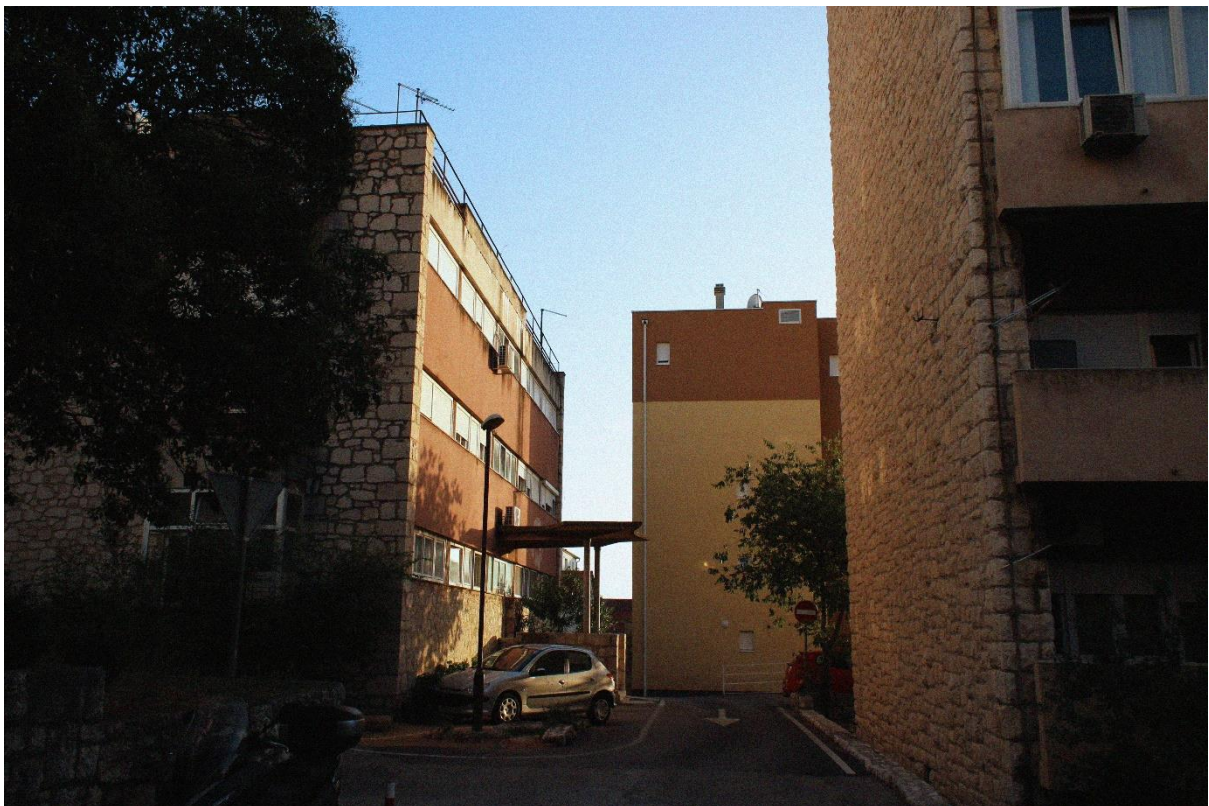
Baldekinu, svakako se ne može reći da se u njegovim kamenim pojasevima koje uklapa u bočne dijelove i prizemlje pročelja ne oslikava regionalna posebnost šibenskoga kraja. Kamen kao materijal koji spominje Poljičak u stvarnosti je zastupljen u cijelom nizu zgrada izgrađenih 1950-ih godina na Baldekinu i njegovim rubovima te, uz zelenilo posađeno u njihovoj okolini među kojima su nerijetko i tipične vrste čempresa i borova, uistinu uspješno stvara specifičnu modernističku inačicu mediteranskog ugođaja usred betonskih stambenih zdanja. Primjer takve je zgrade s kamenim elementima vidljiv je na ranije spomenutim Vitićevim rješenjima na Baldekinu i u zgradi nasuprot bolnice (slike 13 i 14), kao i na prikazima još nekih pogleda na nizove zgrada na Baldekinu iz istog razdoblja.

Slika 20 Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023.

Slika 21 Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023.

Slika 22 Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023.

Krećući se kroz ove male zasebne kvartovske cjeline zgrada smještenih na nešto sjevernijem području četvrti Baldekin, prolazniku koji ne zna u kojemu se gradu nalazi, zasigurno bi prvenstveno u misli došla neka mediteranska lokacija kojom odišu kamene plohe fasade, teško u ovakvom obliku zamislive u nekom gradu u unutrašnjosti zemlje. Može se pri tom lako uočiti, ali i osjetiti izravna poveznica sa samom srži gradske jezgre čija je najvažnija odrednica nedvojbena kamen. Prisutnost tog materijala u predjelima građenim za stanovanje radnika gradskih tvornica tako se izravno suprotstavlja navedenoj tezi o tome kako je širenje Šibenika polovinom prošlog stoljeća u potpunosti određeno paleoindustrijskom paradigmom jer spomenuti pojam nužne infrastrukture što ekonomičnijih rješenja svakako ne bi u sebi mogao sadržavati ovako promišljena i karakteristična ostvarenja. Koliko god kamen u nekim drugim kontekstima bio korišten kao simbol hladnoće, u ovom arhitektonskom slučaju njegova pojava u betonskim modernističkim rješenjima ipak stvara određenu vrstu „topline“ kojom ovi ambijenti odišu, možda upravo zbog konotacije s povijesnom kamenom jezgrom koja je, kako je ranije spomenuto, svakome stanovniku ovog srednjovjekovnog grada ipak prva odrednica u definiranju njegovog identiteta. Također, Vitićevo promišljanje krovnih prostora otvorenih i dostupnih stanarima na korištenje mogli bi ocrtavati njegovu potrebu za iskorištavanjem velikog broja sunčanih dana karakterističnih za dalmatinsko podneblje, čime je još jednom iskazano uzimanje regionalnih specifičnosti u obzir.

S druge pak strane, visokogradnja predvođena Vesanovićevim Crvenim i Plavim neboderima ne donosi konkretne regionalne odrednice unutar svojih rješenja, ali njezina se komunikacija s gradskom jezgrom moguće odvija na nekoj drugačijoj razini od one ranije spomenute u kontekstu samim građevnih materijala.

Slika 23 Plavi neboder, park, kolovoz, 2023.

S obzirom na situaciju s povijesnom jezgrom grada koja se u posljednjem desetljeću razvija primarno u smjeru turističkih aktivnosti, može se reći da se Šibenik kao grad svoje industrijske povijesti prisjeća s osmijehom samo iz razloga jer se o njoj govori kao o prošleme vremenu i jer se u recentnom razdoblju neprestano u javnom diskursu o gradu spominje njegov svojevrsni aktualni *procvat*. Iako je Šibenik nesumnjivo jedan od gradova koji mogu poslužiti kao primjer izvrsnog iskorištavanja svih potencijala europskih fondova i nedvojbeno su uspješna ulaganja gradske vlasti u razvoj kulturnog sadržaja i revitalizaciju baštine, zanimljivo je kako se iz tog konteksta gotovo u svim slučajevima izostavlja baština modernizma prošloga stoljeća na koju se često gleda kao na nužan dio povijesti kojega bi se možda i voljelo zaboraviti. Iz ekološkog stajališta jasno je da suvremeni grad itekako skladnije može funkcionirati s gašenjem dijela tvorničke proizvodnje koji se razvijao u predjelu Crnica smještenom neposredno uz povijesnu jezgru, ali svakako bi bilo zanimljivo svjedočiti ulaganju gradskih vlasti u pokušaj revitalizacije i ovih dijelova grada koji danas zasigurno čine dio njegovog povijesnog bogatstva. Ako je pak vrijednost turističkog potencijala temeljni pokretač današnjih ulaganja u gradske arhitektonske sastavnice, Baldekin bi se sa svojom pričom o prvim izgrađenim dalmatinskim neboderima

mogao nametnuti i u tom smislu. Komunikacija gradske jezgre i novoga dijela u ovom slučaju mogla bi se iščitati kroz svojevrsnu zamjenu uloga koja kao da se nazire u razdoblju koncentracije na turistički razvoj. U tom se svjetlu nameće pitanje samih građana i u njihovog odabira načina života i načina provođenja slobodnog vremena. S obzirom na to da u ljetnim mjesecima grad postaje sve puniji posjetitelja i sadržaja namijenjenog prvenstveno njima, veliki broj građana često će radije odabrati ostanak unutar samih četvrti koje su stranim turistima i dalje nezanimljive i gotovo uopće u njih ne zalaze. Lokalno pak stanovništvo u njemu ljeti pronalazi odmor od napučenosti starog dijela grada, dok se u zimskim mjesecima, kada je centar grada na trenutke potpuno prazan, upravo u manjim četvrtima njihovi stanari okupljaju i susreću. Od izgradnje trgovačkih centara na rubu grada u predjelu Ražine prije dvadesetak godina, građani su potrebnu kupnju gotovo u potpunosti prestali obavljati u starom dijelu grada gdje im ponuda, a i količina parkirnih mjesta itekako nude puno manje mogućnosti. Pitanje je stoga, koja od današnjih gradskih cjelina uspijeva zadržati autentičan duh mjesta i je li odgovor na pitanje arhitektonskih odrednica identiteta grada toliko lagan kao što se na početku činilo. Kontrasti koje u gradskoj vizuri gledanoj s mora pružaju neboderi svakako nemaju previše opipljivih poveznica s kamenom starom jezgrom, ali zato ostaju svjedocima njegove industrijske povijesti i vremena u kojemu je stambeno pitanje bio ključan problem, riješen na tako inovativan i odvažan način, obojen u crveno i plavo.

6. ZAKLJUČAK

Šibenski se modernizam može pratiti od 1940-ih godina i završetka Drugoga svjetskog rata, a neka zdanja nastala u periodu prvih poratnih desetljeća do danas predstavljaju temeljna ostvarenja moderne arhitekture u Dalmaciji. Kako bi se bolje mogao shvatiti analizirani period, bilo je potrebno osvrnuti se na kontekste koji prethode poslijeratnoj gradnji. Prvenstveno su to bila značajna desetljeća na prijelazu 19. u 20. stoljeće u kojima je grad vodio Ante Šupuk, svojevrsni vizionar koji je Šibeniku priskrbio simbolično rušenje povijesnih zidina i otvaranje kamenog središta daljnjem nesmetanom širenju, a bio je i glavni pokretač izgradnje niza važnih objekata i cjelina koje su do danas nezaobilazne gradske odrednice poput gradskog perivoja, kompleksa bolnice i brojnih drugih.⁷⁴ Potom je u radu bilo riječ o stanju koje je uslijedilo neposredno nakon samog rata te aktivnostima vezanim uz čišćenje porušenih područja kojih je grad bio pun nakon savezničkih bombardiranja, a o kojima detaljno piše Marica Karakaš Obradov. U Državnom je arhivu u Šibeniku dostupan niz fotografija koje prikazuju spomenute aktivnosti čišćenja razrušenog kamenja, ali veliki dio njih nije detaljno označen ni arhiviran na potpuno pregledan način, zbog čega je pretraživanje materijala i precizno povezivanje elemenata znatno otežano. Slična je situacija i s dokumentacijom vezanom uz projekte „Izgradnje“ – ključnog poduzeća čiji su majstori, predvođeni inženjerom Despotom, bili zaduženi za gotovo sve građevinske aktivnosti u poslijeratnom Šibeniku, uključujući podjednako obnovu porušenih, kao i izgradnju novih objekata najrazličitijih namjena. Aktivnosti ovoga poduzeća u razdoblju od 1945. do 1995. godine najznačajnije je opisao Ivo Šprljan čija monografija donosi uvid u cijeli niz projekata u koje je „Izgradnja“ bila uključena, kao i tko su bile glavne figure u njezinom radu i razvoju. Uvidom u dokumentaciju Državnog arhiva u Šibeniku rasvijetljene su i neke nedoumice oko pitanja samih projektantskih ureda i autora nacrtu gdje je zanimljivo bilo uočiti imena poput Kazimira Ostrogovića – autora niza važnih objekata u Zagrebu i šire, kao i velikog broja nacrtu nastalih u splitskom društvu „Projektant“ koje je do osnivanja šibenskog „Plana“ bilo zaduženo za izradu većine šibenskih projekata. Analizom stambenih cjelina nastalih u razdoblju kraja 1940-ih i 1950-ih godina čiji je glavni naručitelj uglavnom bila šibenska tvornica TLM, kao i niza članaka objavljenih u *Slobodnoj Dalmaciji* i *Šibenskom listu*, vidljivo je kako nove strukture koje nastaju nisu slijedile određeni precizni urbanistički plan, ali kako upravo ambijenti Baldekina i Križa,

⁷⁴ Šprljan, 1997., str. 56.

četvrti koje su do Drugoga svjetskog rata bile pretežito ruralnog karaktera, a koje su nakon njega postale stambena središta, sadržavaju neke od ključnih arhitektonskih odrednica za orijentiranje unutar modernizma Šibenika, ali i cijele Dalmacije. Važnom se pokazala i uloga šibenskog modernista Ivana Vitića koji, uz nekoliko u javnoj raspravi prisutnijih primjera unutar same povijesne jezgre, stoji iza nekih veoma kvalitetno izvedenih stambenih rješenja koji će se u daljnjoj analizi pokazati ključnim elementom komunikacije povijesne i moderne šibenske arhitekture, a koji u stručnim krugovima i dalje nisu valorizirani i dovoljno istraženi. Iako su zanimljivi primjeri pojedinačnih zgrada i manjih cjelina itekako prisutni u kontekstu šibenskog modernizma u spomenutim četvrtima, ostaje otvoreno pitanje potencijala nikad službeno usvojenog Generalnog urbanističkog plana iz arhitekta i urbanista Dragana Boltara iz 1954. godine koji je, kao član Povjereništva tehničkih radova ZAVNOH-a 1944./45., radio na obnovama diljem zemlje u okviru Urbanističkog seminara. Boltarovi nacrti nisu dostupni u šibenskim arhivima, ali se u cijelosti čuvaju u arhivu Hrvatskog muzeja arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ipak, njihovo je pretraživanje također bilo otežano, a razlog tomu je izmještanje prostorija Muzeja zbog obnove matične zgrade nakon oštećenja od potresa u znatno skućeniji prostor u kojemu ne samo da nije bilo moguće precizno pospremiti i razvrstati svu građu, već je i pregledavanje Boltarovih nacрта izrazito velikih dimenzija predstavljalo svojevrsan problem. Ipak, iz dijela građe do kojega se moglo doći, vidljivi su Boltarove iznimno ambiciozne ideje za određene gradske cjeline koje predstavljaju potencijalni most od staroga centra prema stremljenjima visokogradnje na istoku. Posebno je to uočljivo u planovima za izgradnju Drage, samog vanjskog ruba povijesne jezgre na šibenskoj obali koja je, prema Boltarovim zamislima, trebala postati novi stambeno-poslovni centar grada, a danas je poprilično zapuštena i neorganizirana cjelina. Početak 1960-ih godina donosi Šibeniku ključnu promjenu vizure grada koja dobiva svoje najkonkretnije modernističke obrise u obliku dvaju jednakih nebodera koji splitski arhitekt Dinko Vesanović projektira za južni dio Baldekina. Crveni i Plavi neboder tako su označili svojevrsnu granicu u prelasku prema dijelovima grada u kojima i u kasnijim desetljećima nastavlja nicati visokogradnja, a svojim nezaobilaznim volumenima ističu se u gradskoj panorami i podsjećaju na slavnu industrijsku povijest Šibenika koji danas svoje razvojne planove usmjerava uglavnom unutar turističkih potreba. Ono što je ovaj rad pokušao prikazati svojevrsna je poveznica između povijesnog središta grada koje završava današnjim glavnim trgom Poljana i struktura koje su nastale u prvim poratnim desetljećima u područjima izvan dosega nekadašnjih gradskih zidina. Iako se u dijelu literature, primjerice, u knjizi Ivice Poljička *Šibenik na razmeđu: socijalnoekološki ogleđ* iz 1995. godine spominju problemi industrijskog utjecaja na svaki aspekt razvoja grada

pa tako i onaj urbanistički te se naglašava način gradnje i projektiranja koji ne uzima u obzir regionalne specifičnosti, već financije usmjerava isključivo na što brže i ekonomičnije rješenje stambenog pitanja, ipak se u šibenskim primjerima unutar četvrti Baldekin lako može pronaći cijeli niz stambenih zgrada i manjih cjelina čiji su projektanti uporabom upravo kamena kao ključne odrednice arhitekture staroga Šibenika odali počast tom neizbježnom materijalu od kojega je ovaj srednjovjekovni grad sazdan. U toj se uporabi osjeća prisutnost svojevrsnog duha mjesta koji obitava unutar nekadašnjih zidina, a koji se putem kamenih blokovima kojima su uokvirene fasade baldekinskih višekatnica uspio nastaniti i u moderne strukture poratnog razdoblja. Ovim se radom tako nastojala skrenuti pozornost na dio povijesti šibenske arhitekture koji je suvremenim istraživačima vremenski toliko blizak, a čini se prilično udaljenim kada je riječ o interesu i aktivnom proučavanju. Daljnjim bi se analiziranjem i istraživanjem šibenskog modernističkog lica znatno moglo doprinijeti očuvanju ovoga dijela baštine koji bi svakako, u nekim optimističnijim vremenima, mogao bez sumnje biti dublje valoriziran, a možda se i naći u središtu aktivnosti koje bi ga vodile k potencijalnom procesu zaštite, kao bi sve njegove specifičnosti bile sačuvane u izvornom duhu koji je sredinom prošlog stoljeća unio neke ključne nove vrijednosti u šibensku vizuru.

POPIS LITERATURE

1. Italo Calvino, prevela Tatjana Peruško, *Nevidljivi gradovi*, Ceres, Zagreb, 2008.
2. Anuška Deranja Crnokić, Ines Jelavić Livaković, »Pravna zaštita poslijeratne arhitekture ostvarene u razdoblju od 1945. do 1990. godine na području Republike Hrvatske – doprinos valorizaciji i očuvanju« u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 39, 2015., str 17-36.
3. Nikola Dobrović, »Urbanistička razmatranja o čuvanju istoriskih spomenika«, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture* 2, 1951., str. 31-41.
4. Max Dvořák, (prir.) Marko Špikić, prevela s njemačkog Jasenka Mirenić Bačić, *Katekizam zaštite spomenika*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2016. [prvo izdanje 1916.]
5. Grgo Gamulin, *Arhitektura u regiji*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1967.
6. Jasenko Horvat, *Moderni grad: ishodišta suvremenog urbanističkog planiranja*, Zagreb, 2015.
7. Marica Karakaš Obradov, »Savezničko bombardiranje Šibenika u Drugome svjetskom ratu«, u: *Časopis za suvremenu povijest* 40/3, 2008., str. 883.-894.
8. Marijana Klisović, *Život u oblacima: 1959.-2019.: 60 godina od izgradnje crvenog i plavog nebodera*, Muzej grada Šibenika, 2019.
9. Dinko Kovačić, Split 3: »Što mu je prethodilo, što je bio, što je danas?«, u: *Art Bulletin* 66, 2016., str. 65.-103.
10. Ante Marinović-Uzelac, »Dragan Boltar: jedan život za urbanizam«, u: *Čovjek i prostor* 414, 1987., str. 16-19.
11. Jagoda Marković, *Šibenik u doba modernizacije*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb – Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2009.
12. Sanja Matijević-Barčot, »Splitska stanogradnja u neposrednom poslijeratnom razdoblju (1945.-1951.)«, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 27, 2018. str. 64-77.
13. Ivica Poljićak, »Glavna obilježja urbane preobrazbe Šibenika u razdoblju 1945.–1990.«, u: *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* 9 / 1-2, 2015., str. 69-83.
14. Ivica Poljićak, *Šibenik na razmeđu: socijalnoekološki ogled*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić Šibenik, Šibenik, 1995.
15. Milan Prelog, »Rad na konzervaciji nepokretnih spomenika kod nas«, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture* 3, 1953./1954., str. 33-44.
16. Emil Špirić, »Projekti sportskih zgrada arhitekta Ivana Vitića«, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 11, 2003., str. 175.-182.
17. Ivo Šprljan, *Izgradnja 1945. – 1995.*, Kačić, Šibenik, 1995.
18. Ivo Šprljan, »Sjećanje na sretan graditeljski početak«, u: *Čovjek i prostor* 514-515, 1997., str. 56.-57.

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1: Plan suvremenog Šibenika s označenom povijesnim središtem te dijelovima u kojima se stambena izgradnja razvija u prvim poratnim desetljećima, izvor: <http://www.geo-gauss.hr/sibenik.htm> (Pregledano: 6. rujna, 2023., naknadno dodane oznake pojedinih četvrti)

Slika 2: Čišćenje grada nakon oslobođenja, izvor: Državni arhiv u Šibeniku

Slika 3: Čišćenje grada nakon oslobođenja, izvor: Državni arhiv u Šibeniku

Slika 4: Zgrada "C" TLM u izgradnji, izvor: Državni arhiv u Šibeniku

Slika 5: Dragan Boltar: Regulacija Šibenika od Poljane prema Dragi, izvor: Hrvatski muzej arhitekture HAZU

Slika 6: Dragan Boltar: Šibenik, Križ, regulacija, 1950., izvor: Hrvatski muzej arhitekture HAZU

Slika 7: Dragan Boltar: Tržnica u Šibeniku, projekt, 1954., izvor: Hrvatski muzej arhitekture HAZU

Slika 8: Dragan Boltar, Skica regulacijske osnove iz Generalnog urbanističkog plana Šibenika iz 1954. godine, izvor: Hrvatski muzej arhitekture HAZU

Slika 9: Poziv građanima na izložbu regulacijskog plana grada, Šibenski list, 17. studenog, 1954., izvor: Državni arhiv u Šibeniku

Slika 10: Projektna dokumentacija stambene zgrade TEF-a, izvor: Državni arhiv u Šibeniku

Slika 11: Karta izvedbi važnijih objekata na području Šibenika od 1945. do 1995. godine, izvor: Ivo Šprljan, *Izgradnja 1945. – 1995.*, Kačić, Šibenik, 1995.

Slika 12: Prvi „neboder“ na Baldekinu, 1955, izvor: Ivo Šprljan, *Izgradnja 1945. – 1995.*, Kačić, Šibenik, 1995.

Slika 13: Vitićeva stambena zgrada u četvrti Baldekin, izvor: Arhiva društva arhitekata SOBA DAŠ u Šibeniku

Slika 14: Vitićeva stambena zgrada u ulici Stjepana Radića u Šibeniku, izvor: Google maps, https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1a5NT_AaNxHn8pjwTZPe_V_rVII&hl=en&ll=43.73187022734143%2C15.899243799999988&z=17 (Pregledano: 5. rujna, 2023.)

Slika 15: Skica iz dokumentacije Dragana Boltara sa šest predviđenih nebodera, izvor: Hrvatski muzej arhitekture HAZU

Slika 16: Crveni neboder, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 17: Plavi neboder, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 18: Pogled na prvu šibensku šesterokatnicu i Crveni i Plavi neboder, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 19: Pozivnica na otvorenje izložbe o šibenskim neboderima Muzeja grada Šibenika iz 2019. godine, izvor: <https://sibenskiportal.hr/zivjeti-u-sibeniku/izlozba-o-dva-najstarija-nebodera-u-sibeniku-ali-i-dalmaciji/> (Pregledano: 5. rujna, 2023.)

Slika 20: Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 21: Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 22: Baldekin, stambeni blok građen 1950-ih godina, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

Slika 23: Plavi neboder, park, kolovoz, 2023., autorica fotografije: Franka Štrkalj

POPIS ARHIVSKIH IZVORA

1. Državni arhiv u Šibeniku, Zapisnici sjednica (zasjedanja) Narodnog odbora grada Šibenika i Izvršnog odbora od 28.1.1947. do 2.1.1948.
2. Državni arhiv u Šibeniku, »Posjetite, u prostorijama Trgovinske komore, izložbu regulacionog plana grada!«, *Šibenski list*, 17. studenog, 1954., str. 4.
3. Državni arhiv u Šibeniku, N.N., »Zašto slab interes za izložbu regulacionog plana Šibenika?«, u: *Šibenski list*, 27. studenog, 1954. str. 5.
4. Državni arhiv u Šibeniku, projektna dokumentacija stambene arhitekture iz mape o poduzeću „Izgradnja“.
5. Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Idejna studija generalnog urbanističkog plana Šibenika, Dragan Boltar, 1954.

POPIS INTERNETSKIH IZVORA

1. Anonimna anketa, »Iz Šibenika: Vaš intervju s višim građevinskim tehničarom Hugom Reichom, šefom Biroa za stambenu izgradnju«, u: *Slobodna Dalmacija*, 19. studenog, 1958., str. 3.
<https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/> (Pregledano: 12. srpnja, 2023.)
2. Darja Radović Mahečić, »Kazimir Ostrogović«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 2015.,
<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11907> (pregledano: 2. kolovoza, 2023.)
3. Sonja Leboš, »Potrebno je konkretnije planiranje«, u: *Vizkultura*, 30. listopada, 2018.
<https://vizkultura.hr/intervju-gustav-cervar/> (Pregledano: 15. rujna, 2023.)
4. Tomislav Premerl, »Dragan Boltar«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 1989.,
<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2341> (pregledano 31. srpnja, 2023.)
5. Šibenik. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža,
<http://www.enciklopedija.hr/atuknica.aspx?ID=59500> (Pregledano: 10. rujna, 2023.)
6. Vesanović, Dinko. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.,
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64381> (Pregledano: 1. rujna, 2023.)
7. Vitić, Ivo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64912> (Pregledano: 5. rujna, 2023.)
8. N.N., »Narod Šibenika čisti razvaline u gradu«, u: *Slobodna Dalmacija*, 22. ožujka, 1946., str. 2.
<https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/> (Pregledano: 13. srpnja, 2023.)
9. N.N., »Građevinska obnova u okrugu Šibenik«, u: *Slobodna Dalmacija*, 30. siječnja, 1946., str. 2.
<https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/> (Pregledano: 2. srpnja, 2023.)
10. N.N., »Pola tuceta nebodera u Šibeniku«, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza, 1958., str. 2.
<https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/> (pregledano: 2. srpnja, 2023.)

Summary

Šibenik is a medieval town located in a natural bay at the confluence of the Krka River with the Adriatic Sea. During the last few years, it has become the cultural center of Dalmatia, primarily thanks to its great involvement in the direction of utilizing European funds for the purpose of revitalizing historical heritage. This thesis will try to draw attention to the newer part of Šibenik's architectural history – the one that is on the margins of the interest of researchers, visitors, and its residents themselves. These are examples of modernist architecture created immediately after World War II, which marked the process of industrialization, leading to the expansion of the city in the southeast direction, primarily in the Baldekin and Križ districts. The aim of the work is to show the key individuals, associations and design companies that shaped Šibenik in the post-war era, as well as to draw attention to the values that stand out in these entities, which are still not sufficiently explored and valorized. These conclusions will be reached by analyzing the historical context that precedes the mentioned period up to a direct insight into the current state of buildings that have become a kind of symbol of the mentioned districts and represent their inseparable elements to this day. The analysis will attempt to answer the question of whether, from today's perspective, there is a link between the structures of the historical center and the modernist solutions that changed its views forever since the middle of the last century.

Key words

city expansion, conservation, Dragan Boltar, Ivan Vitić, modernist architecture, urban planning, post-war architecture, stone, Šibenik